

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXX

Beograd

No. 4/2018.

Marina T. KOSTIĆ

*Čija hegemonija? – svet u uslovima takmičenja
za novu globalnu vladavinu*

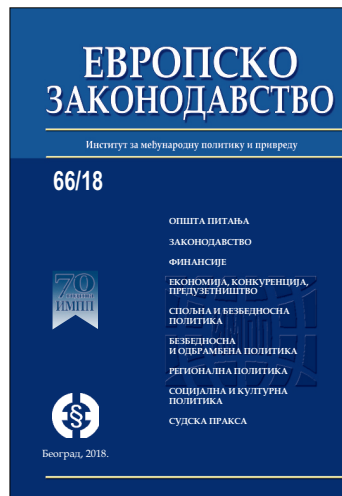
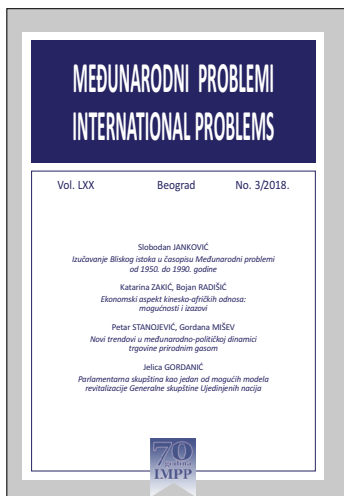
Srđan T. KORAC

*Rat u 21. veku kao sredstvo imperijalne kontrole
planetarne „periferije”*

Jovanka KOVEKALOVIĆ

*Uticaj geopolitičkih okolnosti na stvaranje postmodernih vojski
na Zapadnom Balkanu: slučajevi Hrvatske i Albanije*

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 3373 633, fax: 3373 835, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 70, (2018), br. 4, str. 387–476

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Srđan KORAC

Sekretar

Dr Ivona LAĐEVAC

IZDAVAČKI SAVET

- Prof. dr Liu ZUOKUI, Institut za evropske studije Kineske akademije društvenih nauka, Peking
Prof. dr Predrag BJELIĆ, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd
Prof. dr Dražen DERADO, Univerzitet u Splitu, Ekonomski fakultet, Split
Dr Robert HEJDEN, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg
Prof. dr Zoran JEFTIĆ, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Beograd
Prof. dr Irena KIKERKOVA, Univerzitet Sv. Ćirilo i Metodije, Ekonomski fakultet, Skoplje
Dr Sandro KNEZOVIĆ, Institut za međunarodne odnose, Zagreb
Prof. dr Jelena KOZOMARA, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd
Dr Natalia VLADIMIROVNA KULIKOVA, Ruska akademija nauka, Ekonomski institut, Moskva
Dr Aleksandar LUKIN, Moskovski državni institut za međunarodne odnose, Moskva
Prof. dr Jasmina OSMANKOVIĆ, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za ekonomiju i biznis, Sarajevo
Dr Miroslav ANTEVSKI, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Gordana ILIĆ POPOV, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd
Dr Čaran VODVA, Centar za istraživanje politike, Nju Delhi
Prof. dr Vladan JONČIĆ, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd

INTERNATIONAL PROBLEMS

UREĐIVAČKI ODBOR

Dr Vladimir BILANDŽIĆ, Misija OEBS u Srbiji, Beograd
Dr Miša ĐURKOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Prof. dr Demetrius ANDREAS FLOUDAS, Hjuž Hol koledž, Kembridž
Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, Univerzitet za pravo, političke studije i ekonomiju, Bordo
Prof. dr Dragan ĐUKANOVIĆ, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu
Prof. dr Biljana VANKOVSKA, Filozofski fakultet, Institut za odbranu, Skoplje
Prof. dr Vanja ROKVIĆ, Fakultet za bezbednost Univerziteta u Beogradu, Beograd
Prof. dr Radmila NAKARADA, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu
Prof. dr Kalojan METODIEV, Jugozapadni univerzitet „Neofit Rilski“, Blagoevgrad
Dr Nebojša VUKOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Stevan RAPAIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Vladimir AJZENHAMER, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Zoran LUTOVAC, Institut društvenih nauka, Beograd

Kompjuterska obrada

Sanja BALOVIĆ

Lektorka za engleski jezik

Maja NIKOLIĆ

Štampa

Sajnos doo Novi Sad, Momčila Tapavice br. 2, Novi Sad

Internet prezentacija:

<https://www.diplomacy.bg.ac.rs/casopisi/medjunarodni-problemi/>

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komerijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXX

BEOGRAD

BROJ 4/2018.

SADRŽAJ

Marina T. KOSTIĆ <i>Čija hegemonija? – svet u uslovima takmičenja za novu globalnu vladavinu</i>	391
Srđan T. KORAĆ <i>Rat u 21. veku kao sredstvo imperijalne kontrole planetarne „periferije“</i>	412
Jovanka KUVKALOVIĆ <i>Uticao geopolitičkih okolnosti na stvaranje postmodernih vojski na Zapadnom Balkanu: slučajevi Hrvatske i Albanije</i>	432
PRIKAZI	553

UDK: 316.462:327
Bibliid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 4, str. 391–411

Pregledni rad
Primljen 3. decembra 2018.
Odobren 17. decembra 2018.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1804391K>

Čija hegemonija? – svet u uslovima takmičenja za novu globalnu vladavinu

Marina T. KOSTIĆ¹

Apstrakt: Članak analizira odnos hegemonije i svetskog poretka u kome se hegemonija (shvaćena kao vođstvo određene države ili grupe država kroz pristanak ostalih, čime se ta moć reprodukuje), a ne sama promena rasporeda moći, pokazuje kao ključna za promenu svetskog poretka (shvaćenog kao uspostavljanje novog vođstva i pravila u svetu). To znači da promena u rasporedu moći ne znači nužno promenu svetskog poretka tj. vođstva i pravila ponašanja u međunarodnim odnosima, već da je za to potrebna i pobeda kontra-hegemonije – urušavanje stubova na kojima počiva postojeća saglasnost za vođstvo i stvaranje temelja nove saglasnosti. Kao što je delovanje SAD-a nakon Drugog svetskog rata, a zatim i Hladnog rata predstavljalo uspostavljanje i širenje američke hegemonije, tako se delovanje Rusije i Kine danas najbolje može razumeti i sagledati kroz koncept protiv-hegemonije. To uključuje tri elementa: težnju za reformama međunarodnih ustanova koje održavaju i dalje američku hegemoniju i stvaranje novih u kojima ne postoji američko učešće, rad sa elementima građanskog društva poput nevladinih organizacija, naučnih i drugih ekspertskih organizacija, medija ili crkve, kao i prevladavanje drugačijih načela uređenja međunarodnih odnosa. Osnovni teorijsko-metodološki pravac koji se koristi u radu je neomarksistički. Metode kojima se koristimo su pregled literature i analiza sadržaja.

Ključne reči: hegemonija, protiv-hegemonija, moć, međunarodne ustanove, svetski poredak.

¹ Autorka je istraživač-saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: marina@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodno ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” (br. 179029), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu u periodu 2011–2019. godine.

Hegemonija i protiv-hegemonija u neomarksističkoj paradigmi međunarodnih odnosa

Hegemonija i protiv-hegemonija se odnose na konsenzualno-legitimacijski deo održavanja ili promene svetskog poretka, za razliku od prisilnog koji se odnosi na upotrebu sile. Svrha primene koncepta hegemonije u proučavanju međunarodnih odnosa je bolje razumevanje kako se poredak (vođstvo i pravila) stvara, održava, a zatim dovodi u pitanje i menja. Hegemonija počiva na državnim institucijama, organizacijama građanskog društva i ideologiji. Sam koncept hegemonije ukazuje na odbacivanje neorealističke paradigme u smislu postojanja međunarodne anarhije i usvajanje teze o postojanju poretka kao vladavine dominantne grupe, države ili grupe država pomoću materijalnih i ideacionih elemenata hegemonije.² Takođe, za razliku od neorealizma, u ovom konceptu države nisu ni jedini ni najvažniji akteri, već su to i nadnacionalne i podnacionalne strukture. Materijalna dimenzija hegemonije ogleda se u polugama vlasti poput državnih institucija, ili međunarodnih institucija na globalnom nivou, a ideaciona u vladajućoj ideologiji koju dominantna grupa ili država zastupa. Kroz ove dimenzije vrši se i rekonstrukcija ili promena postojećeg poretka – bilo da je reč o unutrašnjem, bilo o svetskom poretku. Postojanje međunarodnog društva, slično građanskom društvu unutar država, važan je preduslov za vršenje svetske hegemonije, jer u njemu postoji dovoljan stepen institucionalizacije i međuzavisnosti da se hegemonija može uspostaviti i održavati. Pozivajući se na Gramšija, Nikola Prat (Nicola Pratt) navodi da „(c)ivilno društvo ne samo da je sfera kroz koju se hegemonija širi, već je i teren na kojem se otpor hegemoniji, ili protiv-hegemonski projekat, može formulisati”.³ Da bismo bolje razumeli ovu vezu najpre ćemo razmotriti same koncepte hegemonije, protiv-hegemonije i načine njene promene, kao i njihovu primenu i paralelu na međunarodnom nivou kroz uspostavljanje američke hegemonije i rusko-kineske protiv-hegemonije.

Hegemonija, protiv-hegemonija i transformacija vladajuće paradigme

Antonio Gramši (Antonio Gramsci), italijanski političar i teoretičar, smatra se onim koji je u centar razmatranja političke nauke stavio koncept hegemonije

² Nicola Pratt, “Bringing Politics Back in: Examining the Link between Globalization and Democratization”, *Review of International Political Economy*, Vol. 11, No. 2, May, 2004, p. 318.

³ Ibid.

naglašavajući značaj razlike između „građanskog društva” i „političke države” za održavanje poretka dominantne društvene grupe i reprodukciju njene političke moći.⁴ „Hegemonija je onaj neksus u kome se otkriva legitimacijski supstrat političkog poretka, koji je, opet shvaćen kao najvažnije jezgro reprodukcije političke moći”, navode Matić i Podunavac.⁵ Izvori ovog koncepta nalaze se u delima Karla Marksa (Karl Marx), a Gramši ih nalazi, da navedemo samo neke od njih, i u razmišljanjima Lenjina (Vladimir Ilyich Ulyanov), Amadea Bordige (Amadeo Bordiga) i Benedeta Kročea (Benedetto Croce). U *Sveskama iz zatvora* pisanim od 1929. do 1934. godine u zatvoru u Turi, a vođen posledicama najgore ekonomske krize koja je tada pogađala kapitalistički svet, Gramši pravi suštinsku razliku između dominacije zasnovane na moći kao snazi i „dirigovanja” tj. praktikovanja te moći u vidu vođstva (hegemonije).⁶ U neoliberalnoj paradigmi ovaj koncept bi se mogao porediti sa konceptom „meke moći” i razlikom koja postoji između nje i moći kao „tvde moći”.

Gramšijevi zaključci o razlozima zbog kojih nije došlo do revolucije proleterijata u Italiji, već u Rusiji, potiču iz stavova Bordige, lidera Komunističke partije Italije u to vreme o tome da se revolucija u Rusiji odigrala u posebnim uslovima u kojima feudalnu aristokratiju još uvek nije bila porazila kapitalistička buržoazija, zbog čega se primer revolucije boljševika ne može porediti sa uslovima na Zapadu. Zbog toga je Bordigino pitanje bilo kako

(...) napasti modernu buržoasku državu koja, sa jedne strane, ima svoja sredstva potkupljivanja i zavođenja proleterijata i sa druge strane može da se brani na polju oružane borbe efektivnije nego što je to mogla carska autokratija (u Rusiji). Ovaj problem nije igrao ulogu u istoriji Ruske komunističke partije.⁷

Pored ovog zapažanja, značaj za formulisanje koncepta hegemonije kod Gramšija imao je i Kroče, italijanski filozof, političar i istoričar, koji je skrenuo pažnju na značaj kulturnih i intelektualnih činjenica u istorijskom razvoju, na funkciju velikih intelektualaca u organskom životu građanskog društva i države, na momenat hegemonije i saglasnosti kao neophodnih oblika određenog istorijskog bloka.⁸ Suštinsko pitanje za Gramšija je bilo zašto revolucije u Zapadnoj Evropi nisu

⁴ Milan Matić, Milan Podunavac, *Politički sistem: teorije i principi*, drugo izdanje, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1997, str. 89.

⁵ Ibid., str. 98.

⁶ Više u: Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (eds), *Selection from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, The Electric Book, London, 1999.

⁷ Ibid., p. 112.

⁸ Ibid., p. 209.

uspešne.⁹ A odgovor je pronašao u elementima saglasnosti kojima se postojeći poredak održava u konceptu „integralne države”, koja obuhvata „političko društvo” – ili diktaturu, ili aparat sile koji dovodi mase ljudi u saglasnost sa određenom vrstom proizvodnje i određenom ekonomijom u datom momentu – i građansko društvo, koje čine tzv. građanske organizacije poput crkve, sindikata, škola, pa čak i intelektualaca.

Organizacije građanskog društva obavljaju funkciju hegemonije koju dominantna grupa praktikuje kroz društvo, dok političko društvo (ili država) obavlja funkciju direktne dominacije kroz državni aparat i vladu. Gramši navodi da se suprematija jedne društvene grupe manifestuje na dva načina: kao dominacija i kao intelektualno ili moralno vođstvo (hegemonija). Društvena grupa *vodi* one grupe koje su joj naklonjene i saveznici (što je koncept blizak konceptu kod Lenjina), dok *dominira* antagonističkim grupama, koje teži da ukine ili podredi, čak i korišćenjem oružane sile. Pojedina društvena grupa čak i pre osvajanja vlasti može i mora da vodi ostale, a kada dođe na vlast ona postaje i dominantna uz nastavak vođstva.¹⁰ Ono što Gramši dokazuje je da u praktikovanju političkog vođstva ili hegemonije društvena grupa ne treba da se oslanja samo na moć i materijalnu silu koje pozicija vlasti donosi, već treba da uspostavi mehanizam svoje intelektualne, moralne i političke hegemonije koju će praktikovati kroz „liberalna” sredstva, odnosno ustanove građanskog društva, i ostvariti tzv. moć privlačenja, kako je Gramši naziva. Prema Igltonu (Terry Eagleton)

Hegemonija za Gramšija znači različite tehnike kojima vladajuća klasa osigurava saglasnost svojih potčinjenih da se njima vlada; i iako je ideologija svakako deo procesa on uključuje i mnogo drugih mera takođe.¹¹

Koncept hegemonije se, dakle, odnosi na to kako grupa (klasa ili partija) sprovodi uticaj nad ostalim grupama, i to na takav način da je one slede u ostvarivanju njenih zamisli. Ovako shvaćena hegemonija pomaže održavanju date grupe na vlasti, koja pored prisilnih sredstava odnosno sredstava dominacije, svoju vlast održava i na bazi pristanka velikog broja onih nad kojima se ta vlast sprovodi. Dakle ovako zasnovana vlast jedne grupe jedino se stvaranjem protiv-hegemonije u „podređenim grupama”, odnosno stvaranjem novog hegemonističkog bloka može pobediti i promeniti.

Protiv-hegemonija se naziva još i alternativnom hegemonijom, koja se preduzima radi osvajanja vlasti, a takođe nastaje i sprovodi se kroz organizacije

⁹ Franziska Böhm, *Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory*, Lund University, Lund, 2018, p. 27.

¹⁰ Ibid., p. 211.

¹¹ Terry Eagleton, *Ideology*, Routledge, London, 2014, p. 13.

građanskog društva pridobijajući određene grupe za novo vođstvo i pravila ponašanja tj. poredak. Utoliko je za promenu potrebno trajnije delovanje kroz organizacije građanskog društva kako bi kompromitovale postojeće i pridobile saglasnost za novo vođstvo i pravila. Cilj protiv-hegemonije je da dovede do transformacije poretka, dok se sam proces promene može sagledati kroz proces promene naučne paradigme koji opisuje Tomas Kun (Thomas Kun) u delu *Struktura naučne revolucije*.¹² Naučna revolucija bi se u ovom slučaju izjednačavala sa procesom političke revolucije (sama promena paradigme), koja počinje otkrićem određene nekonzistentnosti u vladajućoj naučnoj paradigmi. Tada nastupa kriza vladajuće paradigme koja se može rešiti na jedan od tri načina: 1) tako što će dominantni akter uspeti da reši problem koji je izazvao krizu i ponovo učvrsti svoju vladajuću poziciju; 2) transformacijom paradigme ili institucija; ili, na kraju, 3) revolucijom tj. odbacivanjem postojeće paradigme i zamenom novom.¹³ U današnjem svetskom poretku svetska ekonomska kriza od 2008. godine bi predstavljala krizu paradigme, a mere štednje i protekcionističke mere se mogu smatrati pokušajem da dominantni akteri održe vladajuću paradigmu. Predlozi za reformu međunarodnih finansijskih institucija predstavljaju pokušaj da se paradigma transformiše i prilagodi novim uslovima, a postojeći građanski antiglobalistički i antisistemski protesti pokušaj da se ona promeni. Ako se uspostavi novi istorijski blok (kohezija raznih društvenih grupa i njihovo jedinstvo) koji smatra ideologiju „podređenih” grupa kao zdravorazumsku ili normalnu, postojeći hegemon se može jedino osloniti na prisilni element države, političku akciju i vojnu silu kako bi ojačao moć, a to onda nije dovoljno za njegovo održavanje i vladavinu, bilo na nacionalnom bilo na međunarodnom planu.¹⁴

Hegemonija i protiv-hegemonija u međunarodnim odnosima

Razmišljanja o konceptu hegemonije u međunarodnim odnosima započinju sa shvatanjem da se održavanje ili promena postojećeg svetskog poretka ne mogu objasniti samo putem promena u rasporedu moći i anarhičnom prirodom međunarodnog sistema, već putem razmatranja širih društvenih procesa i odnosa. Zbog toga razumevanje stabilnosti i promene svetskog poretka u 21. veku nije moguće samo u

¹² Navedeno prema: Marina Kostić, „Institucije kao paradigme – paradigme u međunarodnim odnosima iz ugla 'Strukture naučnih revolucija' Tomasa Kuna” (osvrt), *Srpska politička misao*, god. 21, vol. 43, br. 1/2014, str. 285–291.

¹³ Ibid., str. 289.

¹⁴ Franziska Böhm, *Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory*, op. cit., p. 27.

kontekstu promene materijalnih aspekata moći, već i promena na nivou međunarodnih institucija, građanskog društva unutar država i preovlađujuće ideologije.

Za Roberta Koksa (Robert Cox), jednog od najznačajnijih teoretičara koji je Gramšijevu teoriju hegemonije primenio na međunarodne odnose, hegemonija na međunarodnom nivou nije samo poredak među državama, već širi poredak unutar svetske ekonomije, skup međunarodnih društvenih odnosa, sa vladajućim obrascem proizvodnje koji prožima sve zemlje.¹⁵ To je „struktura vrednosti i shvatanja o prirodi poretka koja nadahnjuje čitav sistem državnih i nedržavnih entiteta”.¹⁶ Ova struktura shvatanja i vrednosti se za većinu aktera sistema pojavljuje kao nešto što se podrazumeva, relativno je stabilna i neupitna i stvara utisak „prirodnog poretka”. Njena uloga je da održava i legitimiše postojeći poredak tako što postojeću konfiguraciju međunarodnih odnosa čini prirodnom i nepromenljivom.¹⁷ Po Koksu, sukcesivne dominantne sile u međunarodnim odnosima (Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD) oblikovale su svetski poredak shodno svojim interesima, što nije samo odraz njihovih sposobnosti prisile nego i širokog konsenzusa koji su uspele da stvore povodom tog poretka – čak i među onima koje je on unazadio.¹⁸ Prema Koksu međunarodne organizacije su jedan od mehanizama kroz koji se univerzalna načela svetske hegemonije izražavaju i koje funkcionišu kao proces kroz koji su ustanove hegemonije i njegova ideologija razvijeni.¹⁹ Međunarodne organizacije su same proizvod hegemonskog svetskog poretka i sadrže pravila putem kojih se olakšava njegovo uspostavljanje. One ideološki legitimišu pravila svetskog poretka, vrše izbor elite iz država periferije i apsorbuju protiv-hegemonске ideje.

Konstituisanje stabilnog poretka je, po Koksu, rezultat delovanja tri strukturalna faktora: dominantnih ideja, ustanova i materijalnih sposobnosti.²⁰ Hegemonски

¹⁵ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, in: James Martin (ed.), *Antonio Gramsci: Contemporary Assessments of Leading Political Philosophers*, Vol. IV, Routledge, London, 2002, p. 368.

¹⁶ Robert W. Cox, “Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: Reflections on the relevancy of Ibn Khaldun”, in: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 140.

¹⁷ Stephen Hobden and Richard Wyn Jones, “Marxist Theories of International Relations”, in: John Baylis et al. (eds), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2017, p. 136.

¹⁸ Navedeno pema: *ibid.*

¹⁹ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, *op. cit.*, p. 368.

²⁰ Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, in: Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair (eds), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996, p. 98.

poredak pri tom ne počiva odlučujuće na upotrebi ili pretnjama upotrebom sile već na pristanku onih nad kojima se vlada tako što se interesi intelektualne i moralne grupe prikazuju kao univerzalni, opšti interesi. Kako Koks navodi, faze relativne stabilnosti svetskog poretka se pojavljuju kada postoji hegemonija zasnovana na skladu u delovanju ova tri faktora: materijalnih sposobnosti, stvaranja kolektivne slike sveta i upravljanja poretkom kroz stvaranje institucija kojima se daje odlika univerzalnosti.²¹ Faze ne-poretka postoje onda kada nije uspostavljeno intelektualno i moralno vođstvo i kada postoji više aktera koji pretenduju da ostvare takvu poziciju stvarajući odnose stalnog sukoba za upravljanje odnosima moći u međunarodnom sistemu. U skladu sa Gramšijevim shvatanjem, i Koks posmatra svetsku hegemoniju kao spoljašnji odraz unutrašnje nacionalne hegemonije koju su uspostavile dominantne društvene klase. Hegemonija u međunarodnom sistemu nije nešto što je odvojeno, hegemonijski poredak nije „drugi” poredak u odnosu na unutrašnji poredak hegemonu, već dominantni obrasci proizvodnje, kultura i društvene ustanove prožimaju čitav sistem. Takođe, kako Kiohejn i Naj u članku „Transnacionalni odnosi i međunarodne organizacije” navode, hegemonija na međunarodnom nivou predstavlja situaciju u kojoj je „jedna država dovoljno jaka da održi suštinska pravila koja rukovode međudržavne odnose, i voljna je da to uradi”.²² Sila koja je nakon Drugog svetskog rata, pa i Hladnog rata, bila voljna i videla interes u tome da određeni svetski poredak učini globalnim bile su Sjedinjene Američke Države.

Američka hegemonija: najstabilniji svetski poredak ili izvor svetske nestabilnosti?

U ovom delu rada razmotrićemo stavove o uspostavljanju liberalno-demokratskog svetskog poretka kroz razmatranje osnovnih poluga američke hegemonije – proširenja članstva i ciljeva međunarodnih institucija pod vođstvom Zapada i njihovog delovanja uključujući upotrebu sile, delovanje na unutrašnjem planu što je dovodilo do, s jedne strane, promene unutrašnjih režima putem politike proširenja kroz uslovljavanje, a s druge strane, do promene vlasti putem „obojenih revolucija” i širenjem liberalno-demokratske ideologije. Za SAD ova politika predstavljala je oslobađanje zarobljenih nacija, širenje slobode i demokratije, dok

²¹ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, op. cit., p. 366-367.

²² Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, “Transgovernmental Relations and International Organizations”, *World Politics*, Vol. 27/01, 1974.

je za Rusiju i Kinu ona značila pretnju i narušavanje osnovnih načela svetskog poretka, poput načela suvereniteta i nemešanja u unutrašnje stvari država. U oba slučaja pokazuje se njihov značaj za vršenje američke hegemonije i formulisanje rusko-kineske kontra-hegemonije.

Pravci ostvarivanja američke hegemonije nakon Hladnog rata, ukoliko imamo u vidu elemente hegemonije, najbolje su prikazani u Strategijama nacionalne bezbednosti SAD. Iako je isti princip sadržan u svim ovim dokumentima, ovde ćemo navesti primer Strategije nacionalne bezbednosti angažovanja i proširenja od 1994. godine, budući da je ona bila prva takva strategija tada novog predsednika SAD Bila Klintonu (William Clinton) u uslovima neposredno nakon raspada SSSR-a. Širenje i unapređenje demokratije predstavlja jedan od ciljeva svih američkih strategija nacionalne bezbednosti koji se direktno povezuje sa ostvarivanjem vitalnih američkih interesa – očuvanjem teritorijalnog integriteta, stanovništva i načina života. Prihvatanje ostalih da slede SAD u ostvarivanju ovog cilja bilo je odlučujuće za stvaranje *američkog* svetskog poretka nakon Hladnog rata. Prvi element ove „strategije demokratije” je saradnja sa ostalim demokratskim državama kroz međunarodne organizacije a drugi korak je stvaranje „slobode” tamo gde bi to najviše pomoglo SAD-u, tj. u onim zemljama koje su od strateškog značaja za nju – kao što su npr. zemlje sa velikom ekonomijom, kritičnom lokacijom, nuklearnim oružjem, potencijalom da generišu velike količine izbeglica ka SAD-u ili njenim saveznicima.²³ Predviđeno je da se ovi ciljevi ostvare sprečavanjem svrgavanja demokratskih režima, integracijom novih demokratskih država u postojeće međunarodne organizacije i pružanjem pomoći ovim državama da jačaju građansko društvo, institucije tržišne ekonomije, borbu protiv korupcije i jačanje vladavine prava.²⁴ „Treba da težimo našim ciljevima kroz prošireni krug ne samo vladinih zvaničnika, već i privatnih i nevladinih organizacija”, u koje spadaju privatne kompanije, sindikati, grupe za ljudska prava, privredne komore i organizacije za nadgledanje izbora, navodi se u američkoj Strategiji nacionalne bezbednosti angažovanja i proširenja (1994).²⁵ Iz ovoga se jasno mogu videti načini uspostavljanja poretka kroz hegemoniju – međunarodne organizacije, organizacije građanskog društva i vladajuću ideologiju. Budući da se upostavljanje poretka posmatra i na pozitivan i negativan način, navešćemo pojedine dobre ilustrativne primere oba tabora.

²³ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, United States of America, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 12/12/2018, p. 19.

²⁴ Ibid., p. 20.

²⁵ Ibid.

U pozitivnom smislu, naglašavajući ulogu saglasnosti u stvaranju američkog liberalno-demokratskog poretka govori američki teoretičar Džon Ajkenberi (John Ikenberry), koji daje jedan od najboljih opisa uspostavljanja američke hegemonije nakon Drugog svetskog rata, shvaćene u neogramšijevskom smislu, kada kaže da „Sjedinjene Države nisu samo moćna država koja deluje u anarhičnom svetu. One su proizvođač svetskog poretka”.²⁶ Autor dalje navodi i da se, za razliku od imperijalnih sistema, američki sistem oblikovao u dekadama nakon Drugog svetskog rata kao otvoreni, konsenzualan i institucionalizovani poredak između velikih demokratija.²⁷ SAD su, pri tom, smeštene u centru ovog složenog liberalnog poretka koji je sagrađen oko pružanja bezbednosnih i ekonomskih kolektivnih dobara od strane SAD-a, uzajamno prihvaćenih pravila i ustanova i interaktivnih političkih procesa koji daje državama pravo glasa u funkcionisanju sistema. Liberalna politička arhitektura je, po njemu, sagrađena na vrhu zapadne bezbednosne zajednice koja je iz odnosa SAD sa drugim demokratijama otklonila opasnost od izbijanja rata i pretnji silom.²⁸ Liberalni poredak sagrađen nakon Drugog svetskog rata kroz dve strategije: prva je realistička, organizovana oko obuzdavanja, odvrćanja i održavanja globalne ravnoteže snaga, dok je druga liberalna, organizovana oko slobodne trgovine, demokratije i multilateralnih institucionalnih odnosa.²⁹ Prva strategija je, po njemu, završena sa raspadom SSSR-a a nuklearno odvrćanje nije više određujuća karakteristika postojećeg poretka ali ostaje odlika koja daje stabilnost u odnosima Rusije, Kine i Zapada. Ravnoteža snaga je održavana uz pomoć NATO-a i bilateralnih savezništava, poput onog sa Japanom i Južnom Korejom koja su nadživela kraj Hladnog rata. Ove alijanse dovele su i do visokog stepena integracije i saradnje između država Zapadne Evrope, Severne Amerike i severoistočne Azije i niza političkih i ekonomskih sporazuma.

Liberalna strategija teži da sagradi poredak na temelju institucionalizovanih političkih odnosa između integrisanih tržišnih demokratija. To su bretonvudske institucije, GATT, kasnije Svetska trgovinska organizacija, te Organizacija država izvoznica nafte, Severnoatlantski sporazum o slobodnoj trgovini, OECD i promovisanje demokratije u Istočnoj Evropi, Latinskoj Americi i Istočnoj Aziji. Tokom devedesetih godina minulog veka SAD su nastavile da sprovedu ovu strategiju.³⁰

²⁶ G. John Ikenberry, “Power and liberal order: America’s postwar world order in transition”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 5, 2005, p. 137.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., p. 138.

Po Ajkenberiju, i u atlantskom i u pacifičkom regionu strategija Džordža Buša (George H. W. Bush) bila je izgradnja savezništva i partnerstva oko zajedničkih vrednosti, tradicije, interesa i očuvanja stabilnosti, dok je Klintonova administracija pokušala da oblikuje posthladnoratovski poredak širenjem demokratije i otvorenih tržišta. Ono što je nastalo je liberalna verzija poretka u kojoj je demokratija pružila osnovu za globalnu i regionalnu zajednicu. Trgovina i priliv kapitala su viđeni kao sile političke reforme i integracije. U ovakvim uslovima SAD su mogle da predvode zapadne zemlje i da ostvaruju nacionalne interese sa pozicije moći tako da podstiču stvaranje međunarodne zajednice. Prema Ajkenberiju, američka moć nije destabilizovala svetski poredak; ona je pomogla njegovo stvaranje. SAD čini svoju moć sigurnom za svet, a zauzvrat svet se slaže da živi unutar američkog sistema, što rezultira time da je ovaj poredak najstabilniji i najprosperitetniji međunarodni poredak u svetskoj istoriji, zaključuje Ajkenberi.³¹ U formulisanju Ajkenberijevog modela vidljiv je uticaj Gramšijevog shvatanja hegemonije, odnosno značaja koje ono ima za poredak koji je formirala dominantna država u međunarodnom sistemu, naglašavajući saglasnost za vođstvo koju su ostali učesnici poretka dali SAD-u.

Nasuprot tome, postoji grupa autora koji u načinu stvaranja liberalno-demokratskog poretka predvođenog SAD-om kroz međunarodne institucije i demokratizaciju unutrašnjih režima država potenciraju aspekt stvaranja protiv-hegemonije. Protiv-hegemonija se stvara od strane aktera koji nisu bili uključeni u njegovo stvaranje i zbog toga su njegovo stalno širenje počeli da vide kao pretnju. Prema Ričardu Sakvi (Richard Sakwa), nakon Hladnog rata zapadni liberalno-demokratski poredak je samo proširen, čime nije došlo do nastanka „novog svetskog poretka”, već proširene atlantske zajednice i njenog poretka koji je Rusiju želeo da uključi samo pod neravnopravnim uslovima.³² Agenda proširenja hladnoratovskog zapadnog poretka zasnovanog na liberalno-demokratskoj ideologiji i međunarodnim institucijama predvođenim SAD-om došla je u sukob sa poslehladnoratovskom ruskom transformativnom agendom usmerenom na transformaciju blokovskih institucija i ideologije.³³ Sakva smatra da je, umesto da se definiše kao zajednički izazov, demokratizacija postala viđena kao „ideološka ruka ekspanzivnog sistema moći”, što je isprovociralo niz reakcija u Moskvi i na kraju rezultiralo usvajanjem politike otpora onome što se smatralo „hegemonskim sistemom moći” koji je uspostavljao svoje vrednosti ne kao opšte dobro, već kao deo jačanja njegove moći.³⁴

³¹ Ibid., p. 140.

³² Richard Sakwa, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, p. 5.

³³ Ibid. p. 6.

³⁴ Ibid., pp. 6–7.

Budući da u periodu od 1991. do 2008. godine nije uspevala da ostvari ovu transformaciju na bazi dogovora sa Zapadom, niti da zaustavi agendu proširenja u kojoj ona nije mogla da učestvuje kao ravnopravni partner, Rusija je pristupila strategiji stvaranja „alternativne hegemonije” stvaranjem alternativnih međunarodnih ustanova i nove „tradicionalne” ili „konzervativne” ideologije. Ova strategija postala je osnov za opstanak Rusije. Da sumiramo, nakon Hladnog rata američka agenda se fokusirala na promenu unutrašnjih uređenja država, njihovu demokratizaciju i stvaranje globalnih pravila, uz zadržavanje postojeće institucionalne strukture koja je ove procese olakšala, dok su ruski zahtevi za promenama bili fokusirani upravo na te međunarodne organizacije pod vođstvom SAD i Zapada, posebno NATO i EU, koje su bile viđene kao „čuvari” američke moći, kao i na očuvanje postojećih unutrašnjih režima.

O međunarodnim institucijama kao „instrumentalizovanim sredstvima” američke moći u stvaranju novog svetskog poretka govore i Đorđević i Trapara. Ovaj poredak po njima predstavlja „projekat hegemonije Sjedinjenih Država zasnovane na 'univerzalnim' vrednostima”.³⁵ Kroz prizmu ofanzivnog realizma Džona Miršajmera, autori daju primer kako su političke, bezbednosne, ekonomske i druge institucije instrumentalizovane za ostvarivanje novog svetskog poretka i navode da su one bile uspešnije u tome tokom devedesetih godina zbog većeg ruskog povlašćivanja.³⁶ Za razliku od Ajkenberija, u ovakvim stanovištima težnje za uspostavljanjem novog svetskog poretka ili liberalno-demokratskog poretka predvođenog SAD-om vide se kao glavni izvori nestabilnosti ili ne-poretka.³⁷ Pored delovanja SAD kroz međunarodne institucije, autori navode da na uspostavljanju novog svetskog poretka rade i društvene i političke elite u državama čije zvanične vlasti odbijaju ovaj poredak, te nastoje da ih uklone i zamene kooperativnijim političkim akterima.³⁸

U pogledu ideologije, poslehladnoratovski „kraj istorije” označio je „završnu tačku ideološke evolucije čovečanstva”, tj. postizanje širokog „konsenzus(a) oko legitimacije liberalne demokratije kao sistema vlasti”, budući da je on pokorio sve dotadašnje rivalske ideologije poput fašizma i komunizma.³⁹ Pitanje „kraja istorije” je u stvari pitanje postojanja kredibilne ideološke alternative liberalnoj demokratiji.

³⁵ Branislav Đorđević i Vladimir Trapara, „Instrumentalizacija međunarodnih institucija u uspostavljanju novog svetskog poretka”, *Srpska politička misao*, god. 24, vol. 55, br. 1/2017, str. 29.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid., str. 30.

³⁸ Ibid.

³⁹ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York, 2006, p. xi.

U skladu sa neogramšijanizmom čvrstina ovog poretka ne zavisi samo od vojne i ekonomske snage dominantnih liberalno-demokratskih država i njihove upotrebe ili pretnje upotrebom sile, već i od toga da li postoji „alternativna hegemonija” koja bi u momentima krize, ponudila drugačiju vrstu vođstva ili pravila. Napad od 11. septembra 2001. godine na Svetski trgovinski centar mnogi smatraju napadom na simbole kapitalizma i kapitalističkog mondijalnog poretka. Subjektivni doživljaj međunarodne javnosti o SAD-u kao najmoćnijoj državi sveta, te njen „Rat protiv terora”, posebno rat protiv Iraka, značajno su doprineli opadanju stepena saglasnosti za američko vođstvo u svetu. Ovaj trend stvorio je krizu ideologija, koja je opasna jer stvara ogroman prazan prostor za druge vrste moći, ne samo islamskog fundamentalizma već i neprijateljstava koja postoje u zapadnom civilizacijskom krugu – poput onog prema strancima.⁴⁰ Jačanje ekstremne desnice u Evropi je jedan od pokazatelja tog trenda. Ponuditi alternativu sadašnjem poretku, uređenju proizvodnih i društvenih odnosa i vrednostima – a da to ne budu alternative destrukcije, isključivosti i nekog novog oblika fašizma ili religijskog fundamentalizma – središnja je tačka oko koje se grupišu protiv-hegemonske snage kojima ćemo se baviti u nastavku rada.

Ruska i kineska protiv-hegemonija: u potrazi za novim „novim svetskim poretkom”

Protiv-hegemonija Rusije, Kine i njima bliskih zemalja bazira se na pluralističkom viđenju multipolarnog međunarodnog sistema.⁴¹ Slično uspostavljanju hegemonije, protiv-hegemonija se etablira kroz međunarodne institucije, građansko društvo i ideologiju. Ilustrativan primer širenja protiv-hegemonije može se naći u poređenju koje je napravio kenijski predsednik Uhuru Kenijata (Uhuru Kenyatta) između kineskih ulaganja u infrastrukturu u Africi, zasnovanih na „konsenzusu i partnerstvu” Kine i afričkih zemalja, i prethodnih infrastrukturnih projekata kolonijalnih sila baziranih na „sili i nasilju” i protivnih želji domaćina.⁴² Ulaganje u infrastrukturu širom Evrope, Azije i Afrike, kroz kinesku inicijativu „Pojas i put” i ovladavanje tokovima kapitala samo je jedno od polja kojima se širi protiv-hegemonija.

⁴⁰ Erik Hobsbaum, „Opasnost od hegemonije”, *Nova srpska politička misao*, br. 4, 2002, Posebno izdanje: „Svet posle 11. septembar”, str. 144.

⁴¹ Richard Sakwa, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, op. cit., pp. 6–7.

⁴² „Why Is China Investing Billions in Africa?”, *Now This World*, 16 December 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=1HwxDxrKzMk>, 12/12/2018.

Zametak kinesko-ruske protivhegemonije nalazi se u Deklaraciji o multipolarnom svetu i novom međunarodnom poretku (1997) donetoj u nameri da se razvije partnerstvo dveju sila zasnovano na jednakosti i uzajamnom poverenju, a sa ciljem strategijske interakcije u 21. veku.⁴³ Novi međunarodni poredak je poredak zasnovan na načelima uzajamnog poštovanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta, uzajamnog nenapadanja, nemešanja u unutrašnje stvari, jednakosti i uzajamnog napretka, miroljubive koegzistencije i drugim univerzalno prihvaćenim načelima međunarodnog prava. Strane su izrazile zabrinutost zbog pokušaja da se prošire i ojačaju vojni blokovi – misleći na NATO koji je samo dva meseca kasnije na madridskom samitu u julu 1997. godine pozvao Mađarsku, Poljsku i Češku Republiku da se priključe – budući da ovaj trend može predstavljati pretnju bezbednosti pojedinačnim zemljama i uvećati tenzije na regionalnom i globalnom nivou. U Deklaraciji se zaključuje da su narodi svih zemalja suočeni sa izuzetno hitnim pitanjem o vrsti međunarodnog poretka u kojem će živeti u narednom veku.⁴⁴ Nema dileme da su Rusija i Kina prilikom formulisanja ovakve koncepcije delile strah od raspada i ugrožavanja teritorijalnog integriteta (Rusija od čečenskog separatizma i terorizma, a Kina od ujugurskog), kao i „obojenih revolucija” koje bi za cilj imale rušenje komunizma i komunističke vlasti, poput promena koje su se desile u Istočnoj Evropi tokom 1989. godine, i uostalom samom Peking u te godine. Zbog toga je utvrđivanje granica, borba protiv širenja vojnih blokova, islamskog separatizma i terorizma, kao i „obojenih revolucija” bila osnovna pokretačka snaga rusko-kineskog partnerstva i formiranja koncepcije svetskog poretka zasnovane na uravnoteživanju. Kako Rusija i Kina pridobijaju ostale za ovaj projekat? Odgovor leži upravo u protiv-hegemoniji tj. pridobijanju saglasnosti za njega stvaranjem alternativnih međunarodnih institucija, delovanjem na unutrašnjem društvenom planu država kompromitacijom liberalno-demokratskog poretka i osnivanjem i podrškom organizacijama građanskog društva (sindikata, naučne zajednice i dr.), kao i stvaranjem alternativne „konzervativne” ili „tradicionalističke” ideologije, čiji je deo i koncepcija multipolarnog svetskog poretka.

Na nivou međunarodnih institucija, od značaja je formiranje Šangajske organizacije za saradnju (ŠOS), Azijske banke za ulaganja u infrastrukturu, Organizacije dogovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB) i Evroazijske ekonomske unije (EEU). Sporazum sa Kinom o multipolarnom poretku je potpisan 1997. godine, kada je NATO doneo odluku o proširenju na tri zemlje Srednje Evrope, a 1996. Sporazum o jačanju poverenja u graničnim regionima sa Kinom, Kazahstanom,

⁴³ “Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, Moscow, 23 April 1997, www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm, 09/10/2018.

⁴⁴ Ibid.

Kirgizijom i Tadžikistanom (tzv. Šangajsku petorku). Nakon intervencije NATO-a u SR Jugoslaviji, Drugog čečenskog rata, povlačenja SAD iz Sporazuma o antibalističkim raketama i niza terorističkih napada u Kini i Rusiji, koje su izveli pripadnici islamističkih terorističkih i separatističkih grupa, Rusija i Kina su započele sa stvaranjem organizacione protivteže američkom sistemu saveza i institucija. Sa stvaranjem ODKB kao vojnog saveza 2002. godine težilo se sprečavanju daljeg širenja NATO-a na postsovjetskom prostoru budući da članice ovog Saveza ne mogu biti članice drugih saveza i da se na njihovoj teritoriji ne mogu stvarati strane vojne baze bez saglasnosti svih članica – što je bio poseban uslov Rusije. Takođe, Kina se fokusira na novonastale organizacije čiji je ona član, poput Šangajske organizacije za saradnju, koja ima veće finansijske mogućnosti za pružanje kredibilnog balansa i otpora američkim pokušajima promene režima putem tzv. obojenih revolucija, ekstremizma ili separatizma. Američko prisustvo nije poželjno, pa je tako zahtev SAD za statusom posmatrača odbijen 2005. godine, a njihove trupe raspoređene zbog sukoba u Avganistanu i Iraku napustile su iste godine Uzbekistan i Kirgiziju.

Za razliku od ODKB-a koji treba da predstavlja pandan NATO-u i sprečava njegovo dalje širenje i time ostvari ravnotežu u vojnim blokovima i ponudi alternativu bivšim sovjetskim republikama u ostvarivanju bezbednosti, EEU treba da predstavlja ekonomsku protivtežu i alternativu Evropskoj uniji. Prema Putinu cilj Evroazijske unije je da postane moćna nadnaconalna asocijacija sposobna da postane jedan od polova budućeg multipolarnog sveta.⁴⁵ Sa stvaranjem ovih organizacija države u ruskom bliskom susedstvu su morale da biraju da li će biti u ekonomskim institucionalnim vezama sa njima ili sa EU i NATO. Za neke države duboko povezane sa Rusijom poput Kazahstana i Belorusije izbor je bio lakši, dok za druge poput Jermenije, Moldavije, Gruzije i Ukrajine izaziva dodatne komplikacije.⁴⁶ Rusija je izabrala koncepciju stvaranja multipolarnog sveta zasnovanog na ravnoteži snaga i druge države su morale da izaberu da li su u hegemonskom ili protiv-hegemonskom taboru.

Na ideološkom planu Rusija je stavila do znanja da će se suprotstavljati „pokušajima da se teorije o ljudskim pravima koriste za vršenje političkog pritiska i mešanje u unutrašnje stvari država, uključujući i pokušaje da se tako destabilišu i svrgnu legitimne vlade”.⁴⁷ Prema Metjuu Saseksu (Matthew Sussex), Rusija je

⁴⁵ Navedeno prema: Mikhail A. Molchanov, "The Eurasian Economic Union", in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, p. 413.

⁴⁶ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, Oxford, 2017, p. 211.

⁴⁷ "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", 30 November 2016, Article 45, www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248,01/12/2018.

primenila taktiku načelnog usvajanja zapadnih normi i načela i potom njihove „reinterpretacije za instrumentalne potrebe”, koje se ogledaju u ostvarivanju ruske regionalne hegemonije i iskorišćavanju straha nedemokratskih režima od „obojenih revolucija” jer je Arapsko proleće pokazalo da SAD više neće tolerisati neliberalne režime i njihove lidere.⁴⁸ Ova „reinterpretacija” se vidi u sprovođenju vojnih intervencija na osnovu doktrine o odgovornosti za zaštitu u Gruziji i Ukrajini, jednostranom priznanju nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije, pominjući primer jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije, zahtevima za smenom režima u Ukrajini i Gruziji, vojnoj intervenciji u Siriji. Ruski narativ prilikom intervencija u Gruziji i Ukrajini (na Krimu) bio je identičan američkom – intervencija u gruzijskim provincijama Južnoj Osetiji i Abhaziji preduzeta je u skladu sa koncepcijom odgovornosti za zaštitu, sa ciljem humanitarne misije spašavanja civila od genocida koji bi mogao da počini gruzijski režim koji ih je vojno napao. Jedini način da se to ne ponovi je priznanje njihove nezavisnosti. Sličan narativ korišće je kasnije prilikom intervencije na Krimu, jedino što je ovde nezavisnost trajala jako kratko, budući da je bila neophodan korak ka ulasku u Rusku Federaciju. Pored toga, Rusija je intervenciju prikazala i kao da se izvodi na poziv nezakonito svrgnutog predsednika Ukrajine Janukoviča, koji se nalazio u Moskvi u egzilu, koji je pismo u kojem moli za pomoć Ukrajini uputio ruskim organima, a ambasador Rusije u Savetu bezbednosti UN ga pročitao na sednici ovog tela. Zatim Rusija je koristila NATO narativ korišćen za vreme bombardovanja SRJ i kasnije razloge za jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova i Metohije, navodeći da narod na Krimu ima pravo na samoopredeljenje izraženo kroz referendum. Zapad je predstavljen kao zaverenik koji putem smene režima hoće da zemlje u ruskom susedstvu natera na članstvo u EU i NATO i stane na put evroazijskim integracijama. Takođe, po pitanju intervencije na Krimu Putin je koristio i narativ samoodbrane, sličan onome koji su SAD koristile prilikom preemptivnog napada na Irak:

(...) ruska crnomorska flota je bila ranjiva na ovu regionalnu nestabilnost, koja je činila stratešku pretnju ruskoj bezbednosti i time je Rusija imala legalno pravo da se brani u skladu sa članom 51. Povelje UN.⁴⁹

Što se tiče delovanja na planu organizacija građanskog društva, Rusiji se pripisuje primena takozvane strategije hibridnog ratovanja ili Gerasimove doktrine od 2013.

⁴⁸ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 71, No. 5, 2017, p. 508.

⁴⁹ Kari Roberts, “The United States”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 248.

godine, po uzoru na model koji je SAD već koristio u Avganistanu i Iraku.⁵⁰ Čitav model polazi od toga da je zapadno javno mnjenje podložno dezinformacijama, društvenom manevrisanju i podrivanju autoriteta.⁵¹ Imitiranje narativa u stvari služi ukazivanju na to da je američki vrednosni sistem lažan i zasnovan na „dvostrukim standardima“ i da samo predstavlja deo hegemonije Zapada koji time održava poredak. Narativ doprinosi kompromitaciji postojećeg poretka kako bi pridobili saglasnost za sopstvenu transformativnu agendu, odnosno kako smatra Sakva: „(i)zazov vrednostima je takođe izazov tipu hegemonije koji je uspostavljen nakon Hladnog rata”.⁵² Prepoznajući elemente sprovođenja američke hegemonije, Rusija je u Strategiji nacionalne bezbednosti od 2015. godine kao jedan od ciljeva istakla očuvanje „kulturnog suvereniteta“ Rusije preduzimanjem mera zaštite ruskog društva protiv „spoljnog širenja ideologija i vrednosti“ i destruktivnih informativnih i psiholoških uticaja, kontrolom u informacionoj sferi i prevencijom širenja ekstremističkih proizvoda, propagande nasilja i rasne, verske i međuetničke netolerancije.⁵³ U Konceptiji spoljne politike Ruske Federacije (član 46), na primer, navodi se da će Rusija nastojati da osigura da svet ima objektivnu sliku zemlje, da će razvijati sopstvene efektivne načine da utiče na inostranu javnost i da će promovisati ruske i medije na ruskom jeziku u globalnom informacionom prostoru i pružiti im neophodnu vladinu podršku, kao i da je veće učešće ruske akademske i stručne zajednice u dijalogu sa inostranim ekspertima iz oblasti globalne politike i međunarodne bezbednosti jedno od područja razvoja javne diplomatije. Takođe, u okviru razvoja međudržavnih kulturnih i humanitarnih veza navodi se jača veza sa slovenskim zemljama i istaknuta posebna uloga saradnje sa organizacijama civilnog društva (član 45).⁵⁴

Za razliku od širenja demokratije promenom režima i „moralnom politikom“ (*moralpolitik*), Rusija je ponudila model tzv. suverene demokratije.⁵⁵ To znači da će, za razliku od Zapada koji svoje delovanje koncentriše oko pojmova uslovljavanje i transformacija unutrašnjih političkih sistema država, Rusija težiti ka stabilizaciji

⁵⁰ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 353.

⁵¹ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 509.

⁵² Richard Sakwa, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, op. cit., p. 7.

⁵³ “The Russian Federation’s National Security Strategy”, 31 December 2015, www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf, 26/11/2018.

⁵⁴ “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, op. cit.

⁵⁵ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 508.

postojećih režima bez obzira na to da li su oni liberalno-demokratski organizovani ili ne.⁵⁶ Rusko delovanje je kontrarevolucionarno i, zajedno sa Kinom u okviru Šangajske organizacije za saradnju, usmereno na delovanje protiv „tri zla” – terorizma, ekstremizma i separatizma. Reč je o „zlu” koje navodno podstiču SAD zbog čega se teži ograničavanju i sprečavanju njihovog uticaja u regionu Centralne Azije. Saseks procenjuje da je ova ruska strategija uspeła da oslabi koheziju NATO-a, konsoliduje postsovjetski prostor, dovede do povlačenja SAD od održavanja poretka zasnovanog na pravilima i umanja popularnost zapadnih vrednosti, ali postavlja pitanje da li će to zaista dovesti do ostvarivanja ruske nacionalne bezbednosti.⁵⁷ Naravno, polazeći od ruske percepcije glavne pretnje o kojoj smo pisali, a koja se od 1997. godine sve više vezivala za američko unilateralno delovanje i upotrebu sile od strane NATO-a tj. težnju SAD da imaju globalnu vladavinu, može se reći da je rusko-kineska strategija uspeła da umanja ovu pretnju i krene putem stvaranja svetskog poretka zasnovanog na ravnoteži moći.

Zaključak: transformacija ili revolucija kao rešenje krize vladajuće paradigme?

Džozef Naj u *Budućnosti moći* navodi izjavu američkog sekretara odbrane Roberta Gejtsa od 2007. godine u kojoj je pozvao vladu SAD-a da uloži više novca i napora u instrumente meke moći, uključujući diplomatiju, ekonomsku pomoć i komunikacije, zato što vojska sama po sebi ne može da brani interese Amerike širom sveta.⁵⁸ Isto tako, postojeći liberalno-demokratski poredak zasnovan na američkoj hegemoniji se ne može promeniti jedino ako se ograniči sila dominantne države, već i se dovede u pitanje njena ideološka pozicija na međunarodnom nivou, što bi značilo stvaranje protiv-hegemonističkog bloka – sa jakom materijalnom bazom i novim intelektualnim vođstvom unutar građanskog društva, u kojem se preovlađajuća paradigma (hegemonija) podriva i omogućuje njegova zamena novim „istorijskim blokom” (Gramši).⁵⁹ Stvaranje ovog bloka nastaje obuzdavanjem

⁵⁶ Maria Raquel Freire, “The Shanghai Cooperation Organization”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 401.

⁵⁷ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 500.

⁵⁸ Joseph S. Nye, *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011, p. 9.

⁵⁹ Marina T. Kostić, „Marksističke teorije međunarodnih odnosa na početku 21. veka”, *Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 297.

hegemonu u međunarodnim institucijama ili stvaranjem alternativnih institucija u kojima ne postoji učešće hegemonu, delovanjem na nivou građanskog društva i novom ideologijom. Moguće pravce razrešavanja ove krize vladajuće paradigme naveli smo u teorijskom uvodu rada pozivajući se na Kunovu *Strukturu naučnih revolucija* prema kojoj se ona može rešiti transformacijom vladajuće paradigme ili njegovom promenom tj. revolucijom, odnosno slično naučnoj revoluciji kada nakon otkrića nepravilnosti u vladajućoj paradigmi tj. nemogućnosti da razreši novonastale probleme ona biva zamenjena novom.

U sklopu ove krize vladajuće paradigme i stvaranja protiv-hegemonističkog bloka na međunarodnom planu formirane su različite inicijative i strateški savezi koji za cilj imaju stvaranje pluralističkog multipolarnog svetskog poretka u kome postoje jasne razlike između unutrašnjeg i spoljašnjeg, domena isključive državne nadležnosti i domena nadležnosti spoljnih aktera. Neki od njih su BRICS, ŠOS, ODKB, EEU, Azijska banka za ulaganje u infrastrukturu i sl. Nastale su kao odgovor na liberalne vrednosti, njihovo širenje kroz organizacije građanskog društva i vladajuću liberalno-demokratsku paradigmu koja ove granice briše navodeći značaj odgovornosti države za zaštitu sopstvenog stanovništva tj. dužnosti međunarodne zajednice da reaguje u slučajevima kada država svoju ulogu ne ispunjava. U pogledu nemešanja, hegemonika i protiv-hegemonika pozicija se mogu predstaviti tako da SAD kao hegemon teži da se meša u unutrašnja pitanja svih drugih, a da se pri tom niko ne meša u njegove unutrašnje stvari, dok za protiv-hegemoniju važi situacija u kojoj ne postoji mešanje bilo koje zemlje u unutrašnje stvari bilo koje druge države, već se radi o uzajamnoj koordinaciji aktivnosti. Pomenućemo ovde i treću vrstu mogućeg odnosa prema pitanju nemešanja, a to je poredak u Evropskoj uniji po kome postoji „uzajamno mešanje” tako što se na nadnacionalnom nivou donose propisi koji se zatim primenjuju u unutrašnjim uređenjima država članica. Ovakav pristup tokom vremena je ojačao protiv-hegemoniku paradigmu i u samoj EU što se ogleda u procesu resurvenizacije i bunta protiv briselske elite i njenih odluka težeći promovisanju koncepta konzervativne umesto liberalne demokratije. To pokazuju zahtevi zemalja Višegradske četvorke poput Mađarske i „udar” na ono što bi bio simbol hegemonikog poretka poput obrazovnih institucija finansiranih od strane fondacije Džordža Soroša (George Soros).

U ovom istraživanju smo ukazali na odnos hegemonije i oblikovanja i promene svetskog poretka. U prvom delu rada ukazano je na to kako je američka hegemonika doprinela širenju liberalno-demokratskog, postmodernog svetskog poretka, a u drugom kako je to dovelo do stvaranja protiv-hegemonikog bloka ili paradigme okupljenog pre svega oko koncepta multipolarnog sveta Rusije i Kine, koji na kraju treba da dovede do prevlasti ovog koncepta. Ukazano je na to koji su osnovni instrumenti pomoću kojih se uspostavljaju i održavaju hegemonika i protiv-

hegemonija – međunarodne institucije, organizacije građanskog društva i ideologiju. Današnji svetski poredak nalazi se u previranju između zastupnika ovih dveju koncepcija, a njegova konsolidacija zavisice od toga u kojoj meri će one uspeti da obezbede saglasnost ili pristanak za sopstveno viđenje buduće organizacije sveta, a ne samo od materijalnih kapaciteta koji svakoj od ovih strana stoje na raspolaganju.

Bibliografija

- Böhm, Franziska, *Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory*, Lund University, Lund, 2018.
- Cox, Robert W., "Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: Reflections on the relevancy of Ibn Khaldun", in: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, pp. 132–160.
- Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", in: Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair (eds), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 85–123.
- Cox, Robert W., "Gramsci, Hegemony and International Relations", in: James Martin (ed.), *Antonio Gramsci: Contemporary Assessments of Leading Political Philosophers*, Vol. IV, Routledge, London, 2002, pp. 357–372.
- Đorđević, Branislav i Trapara, Vladimir, „Instrumentalizacija međunarodnih institucija u uspostavljanju novog svetskog poretka”, *Srpska politička misao*, god. 21, vol. 55, br. 1/2017, str. 29–55.
- Eagleton, Terry, *Ideology*, Routledge, London, 2014.
- Freire, Maria Raquel, "The Shanghai Cooperation Organization", in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 400–409.
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York, 2006.
- Hoare, Quentin and Nowell Smith, Geoffrey (eds), *Selection from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, The Electric Book, London, 1999.
- Hobden, Stephen and Wyn Jones, Richard, "Marxist Theories of International Relations", in: John Baylis et al. (eds), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 129–143.

- Hobsbaum, Erik, „Opasnost od hegemonije”, *Nova srpska politička misao*, br. 4, 2002, Posebno izdanje: „Svet posle 11. septembar”, str. 141–145.
- Ikenberry, G. John, “Power and liberal order: America’s postwar world order in transition”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 5, 2005, pp. 133–152.
- Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., “Transgovernmental Relations and International Organizations”, *World Politics*, Vol. 27, No. 1, October 1974, pp. 39–62.
- Kostić, Marina T., „Institucije kao paradigme – paradigme u međunarodnim odnosima iz ugla ‘Strukture naučnih revolucija’ Tomasa Kuna” (osvrt), *Srpska politička misao*, god. 21, vol. 43, br. 1/2014, str. 285–291.
- Kostić, Marina T., „Marksističke teorije međunarodnih odnosa na početku 21. veka”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, No. 2–3/2017, str. 285–308.
- Matić, Milan, Milan Podunavac, *Politički sistem: teorije i principi*, drugo izdanje, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1997.
- Molchanov, Mikhail A., “The Eurasian Economic Union”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 410–420.
- Nye, Joseph S., *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011.
- Pratt, Nicola, “Bringing Politics Back in: Examining the Link between Globalization and Democratization”, *Review of International Political Economy*, Vol. 11, No. 2, May 2004, pp. 311–336.
- Roberts, Kari, “The United States”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 237–253.
- Sakwa, Richard, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.
- Sussex, Matthew, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 71, No. 5, 2017, pp. 499–515.
- Toal, Gerard, *Near Abroad – Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

Dokumenti

- “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, United States, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 12/12/2018.
- “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 30 November 2016, www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B6Z29/content/id/2542248, 01/12/2018.

“Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, Moscow, 23 April 1997, www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm, 09/10/2018.

“The Russian Federation’s National Security Strategy”, 31 December 2015, www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf, 26/11/2018.

“Why Is China Investing Billions in Africa?”, *Now This World*, 16 December 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=1HwxDxrKzMk>, 12/11/2018.

Marina T. KOSTIĆ

WHOSE HEGEMONY? THE WORLD IN THE CONTEXT OF COMPETITION FOR THE NEW GLOBAL RULE

Abstract: The subject of this article is the relation between hegemony and the world order in which hegemony (understood as leadership of a certain country or group of countries through the consent of others), and not a mere change of balance of power, represents a key for the change of the world order (understood as establishing a new leadership and rules in the world). This means that changes in the distribution of power do not necessarily mean the change of the existing world order, i.e. leadership and rules of conduct in international relations, but that this requires counter-hegemony too, which can be described as the collapse of the foundations on which the existing consent for leadership and the world order is based upon and creation of the foundations of a new world order. This means a criticism of the existing liberal-democratic paradigm, its crisis and establishing of a new paradigm of international relations, as well as the attitude towards the domestic affairs of the countries. Just as the engagement of the United States after the World War II and then after the Cold War represented the establishment and expansion of American hegemony, the activities of Russia and China today can be best understood and seen through the concept of counter-hegemony. It includes three elements: the desire for reform of those international institutions that still maintain US hegemony and/or the creation of new ones in which there is no US participation; working with elements of civil society such as non-governmental organizations, scientific and other expert organizations, the media and churches; as well as the prevalence of different principles regulating international relations (multipolarity and noninterference in domestic affairs instead of global leadership and interventionism under the guise of responsibility to protect and democracy promotion). We approach this issue within the framework of neo-Marxist, precisely neGramscian, theoretical perspective on international relations, and use literature review and content analysis as research methods.

Key words: hegemony, counter-hegemony, power, international institutions, world order.

Rat u 21. veku kao sredstvo imperijalne kontrole planetarne „periferije”

Srđan T. KORAC¹

Apstrakt: Rad analizira kako je (zlo)upotreba koncepcija o međunarodnom društvu u kontekstu spoljne politike SAD i drugih zapadnih zemalja legitimizovala navodnu odbrambenu ulogu intervencionističke imperijalne politike prema tzv. odmetničkim, slabim ili propalim državama i raznorodnim nedržavnim akterima koji osporavaju univerzalnu vrednost liberalnog poretka. Polazna pretpostavka autora je da asimetrična priroda sukoba krajem 20. i u ranom 21. veku, u spoju sa idejnim postavkama o međunarodnom društvu, demokratskom miru i podeli sveta na liberalan centar i „necivilizovanu” periferiju, uslovljava osmišljavanje i vođenje ratova kao disciplinskog sredstva zapadne imperijalne kontrolne politike planetarne periferije. Stoga je težište analize stavljeno na pokazatelje ugradnje metodologije rada policije, krivičnog pravosuđa i kazneno-popravnog sistema u ontološku ravan vojnih intervencija koje sprovode SAD, samostalno ili u *ad hoc* koalicijama sa zapadnim i regionalnim silama. Autor zaključuje da je rat kao društvena praksa u 21. veku izgubio tradicionalne ontološke odlike i poprimio strukturna obeležja kontrolne politike kriminala, te time razvrgao etički okvir u diskurzivnom i praktičnom tretmanu neprijateljskih država i njihovih vojnika, kao i nedržavnih aktera.

Ključne reči: rat, vojna intervencija, međunarodno društvo, liberalni poredak, politika kontrole, SAD, Zapad.

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” (br. 179029), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Imperijalna liberalna politika: od anarhije ka međunarodnom društvu?

Dramatičan napredak tehničko-tehnološke osnove koji se odigrao u ranom 21. veku prva je asocijacija na promene u karakteru i načinu vođenja savremenih oružanih sukoba, što ne čudi zbog trenutnog i masovnog medijskog izveštavanja o ratovima širom planete kao o svojevrsnom spektaklu iz domena *infotainment*-a. Ipak, rat kao „planiran i organizovan oružani sukob političkih jedinica” (Keith F. Otterbein)² u suštini ostaje, bez obzira na „tehno-kozmetiku”, društveni odnos u čijem središtu i dalje stoje ljudi organizovani u političke kolektivitete koji donose ispravne ili pogrešne odluke o tome kako da kroz borbu nametnu volju jedni drugima.

Između zastupnika realističke i idealističke tradicije unutar naučne discipline međunarodnih odnosa nastavljena je i u ovom veku debata o anarhičnoj prirodi međunarodne politike, odnosno o tome da li se taj kvalitet njene prirode može i dalje uzimati kao dopušteni razlog za otpočinjanje bilo koje vrste oružanog sukoba.³ Anarhija se prema realističkoj argumentaciji ne može u potpunosti ukloniti usled njene ontološke neizbežnosti u odnosima između država, pa sukob kao konstitutivan element međunarodne politike nije moguće suzbiti postepenom izgradnjom međunarodnog/svetskog društva kao globalne političke zajednice koja bi poslužila kao njeno legitimizacijsko uporište.

Zagovornici teze o međunarodnom društvu kao formalnom ili neformalnom kolektivu i spletu društvenih odnosa motivisanih saradnjom suverenih država, poput npr. Čarlsa Keglija (Charles W. Kegley Jr), pozivaju se na viziju sveta američkog predsednika Vudroa Vilsona (Woodrow Wilson) i tvrde da poslehladnoratovski svet upravo nalikuje toj klasičnoj slici sveta kao mesta saradnje a ne sukoba.⁴ Kegli smatra da se društveni odnosi unutar pojedinačnih država neminovno prelivaju

² Definicija rata preuzeta od: Keith F. Otterbein, *The Evolution of War*, HRAF Press, New Haven, 1985, p. 3.

³ Osnovne konture debate pogledati u sledećim člancima objavljenim u tematskom broju časopisa *Međunarodni problemi* br. 2–3/2017: Vladimir Trapara, „Neoklasični realizam – realizam za 21. vek”, str. 227–246; Dušan Proroković i Jelena Milićević-Proroković, „Teorija neoliberalnog institucionalizma na početku 21. veka: međunarodne institucije i globalno upravljanje”, str. 247–261; Vladimir Ajzenhamer, „Bojno polje *praxis*: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog internacionalizma”, str. 262–282;

⁴ Argumentaciju videti opširnije u: Charles W. Kegley Jr., “The Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities (ISA Presidential Address March 27, 1993 Acapulco, Mexico)”, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 2, June 1993, pp. 131–146.

preko granica, jer ako imamo društveni prostor unutar države ništa nas ne može sprečiti da ga ustanovimo i među državama; a valjano uređen takav prostor može da učini anarhiju i rat manje verovatnim.⁵ Za Keglija kao novog idealistu međunarodno društvo omogućava da saradnja – uzeto po analogiji sa pojedincima u liberalno-demokratski uređenom društvu – postane dominantan oblik međunarodnih odnosa i prostor u kojem se odigrava moralni napredak na globalnom planu. Svaka suverena država je mnogo više od teritorije na kojoj živi stanovništvo nad kojom se vrši vlast; ona oblikuje i društveni prostor, pa se može reći da je vlada formalni institucionalni izraz društvenih odnosa unutar države.

Naslanjajući se na liberalno-prosvetiteljsko optimistično učenje o čoveku kao suštinski dobrom biću, novi idealisti smatraju da put do moralnog napretka u međunarodnim odnosima vodi preko organizovanja pojedinačnih država na ispravan način, kako bi onda one uredile unutrašnje društvene odnose takođe na moralno valjan način. U skladu sa kantovskom tezom o demokratskom miru, novi idealisti najbolje uređenje političke vlasti vide u demokratiji kao najmanje represivnom i restriktivnom obliku organizacije države koji je najpodobniji za uživanje u zajamčenim slobodama i pravima, te kao jedinom koji zaista predstavlja volju svojih građana. U okviru pristupa proučavanju međunarodnih odnosa razvijenog u tzv. Engleskoj školi, Hedli Bul (Hedley Bull) ukazuje na važnost istraživanja zajedničkih interesa, vrednosti, pravila i institucija koji zajedno konstituišu jedno društvo, pa i neko buduće međunarodno. Bul poreklo ideje međunarodnog društva vidi u tradiciji prirodnog prava stvorenoj u razdoblju od 16. do 19. veka, a doba nakon okončanja Drugog svetskog rata kao vremensku odrednicu pokušaja da se univerzalno društvo država preobrazu u zajednicu naroda. Za Bula je koncept društva u međunarodnoj politici tesno povezan sa idejom poretka, koja obuhvata postojeće obrasce društvenog života usmerene na unapređenje određenih ciljeva i vrednosti.⁶ Ovi obrasci omogućavaju društvima da ostvare, kako ih on naziva, elementarne i primarne ciljeve, a to su: osiguranje protiv nasilja drugih, obezbeđenje poštovanja sklopljenih ugovora i zaštita relativne stabilnosti posjedovanja.⁷ Bul smatra da međunarodno društvo nastoji da podstakne prelaz iz međunarodnog u svetski poredak, pri čemu je ovaj drugi širi, fundamentalniji i primordijalniji od prvog jer obuhvata obrazac delovanja usmeren

⁵ Charles W. Kegley Jr., "Introduction", in: Charles W. Kegley Jr. (ed.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neo-Liberal Challenge*, St. Martin's Press, New York, 1995, p. 4.

⁶ Više u: Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Palgrave Macmillan, London and New York, 2012, pp. 3–8.

⁷ *Ibid.*, pp. 16–18.

na očuvanje elementarnih i primarnih ciljeva društvenog života kao takvog.⁸ Pošto je svetski poredak i višeg moralnog reda od međunarodnog poretka, postojanje i karakter međunarodnog društva dodeljuje (ne)legitimnost konkretnim činovima u međunarodnim odnosima.

Koncept međunarodnog društva je u isto vreme i empirijska činjenica o načinu na koji međunarodni odnosi funkcionišu i normativni iskaz o budućem stanju.⁹ Utoliko je ilustrativna analiza filma *Dan nezavisnosti* (*Independence Day*, 1996) iz pera Sintije Veber (Cynthia Weber).¹⁰ Veberova ukazuje na način predstavljanja političkih odlučilaca SAD kao „prirodnih” nosilaca odluka u ime celokupnog čovečanstva, gde svojstvo „prirodnosti” proističe iz vodeće uloge kao najmoćnije države. Predstava o planetarnoj misiji SAD u ovom filmu je samo još jedan primer reprodukcije ideološke potke o delovanju američke vlade u interesu svih država i naroda. Problem je, prema Veberovoj, u tome što u preuzimanju vođstva nad čovečanstvom SAD brkaju predvodničku ulogu i domaći uticaj na međunarodne odnose sa međunarodnim društvom, što je posledica nedoslednosti novog idealizma spram američke spoljnopolitičke prakse koja ne teži izgradnji istinski međunarodnog društva. Film *Dan nezavisnosti* ne prikazuje neko novo, međunarodno društvo okupljeno u odbrani čovečanstva od vanzemaljske civilizacije, već partikularan severnoamerički svetonazor proglašava univerzalnim, te time primenjivim na ceo svet. Tako je, prema Veberovoj, saradnja na kojoj bi trebalo da se uspostavi međunarodno društvo zamenjena odnosom vođa-sledbenik, a film stvara manipulativnu sliku SAD koje posreduju u stanju međunarodne anarhije i osiguravaju moralni kompas koji odgoni strah od uništenja čovečanstva. SAD su kao svetski hegemon tvorac poretka međunarodnog života, što znači da je anarhiju zamenio odnos hijerarhije – doduše, uz novoidealističku retoriku.

Manipulisanje idejnim postavkama novog idealizma u sagledavanju međunarodne politike u *Danu nezavisnosti* ne čudi ako imamo u vidu da je film snimljen 1996. godine, dakle, u godinama kada je liberalistička euforija u akademskim i političkim krugovima zapadnih zemalja zbog kraha komunističkog modela, „unipolarnog trenutka” i proglašenja „Novog svetskog poretka” bila još uvek u zamahu. Ipak, uskogrudost vizije Bušovog „Novog svetskog poretka” izražena je u njenoj ulozi simboličke racionalizacije američkog vođstva, pre nego

⁸ Ibid., pp. 19–21.

⁹ Nicholas J. Rengger, *International Relations, Political Theory and the Problem of Order: Beyond International Relations Theory?*, Routledge, London and New York, 2000, p. 80.

¹⁰ Detaljnije u: Cynthia Weber, *International Relations Theory: A critical introduction*, Routledge, Oxon and New York, 2010, pp. 46–58.

verodostojnog napora da se međunarodno pravo i međunarodne organizacije ojačaju većim i širim nadležnostima i ovlašćenjima. Slavljenički zanos je ubrzo raspršilo suočavanje sa realnom nemoći Zapada da snagom ideja koje propoveda već decenijama unazad uveri nacije u sopstvenu predodređenost za globalni uzor i vođstvo. Džon Mekmilan (John MacMillan) naglašava da militarizacija spoljne politike SAD predstavlja odgovor na nove izazove američkom globalnom vođstvu koji, ma koliko da su kratkotrajni ili raspršeni, jasno postavljaju granice unilateralne moći supersile, ali i sunovrat sposobnosti Zapada kao civilizacijske celine da nastavi da postavlja normativne, ideološke i kulturne standarde kao referentne vrednosti za globalizovan, ali i sve više multipolarni svet.¹¹

Liberalni svet nasuprot „džungle pune zmija”

Posmatrano sa etnocentrično-konzervativnog stanovišta američkih spoljnopolitičkih odlučilaca i vojnih planera iz prve decenije 21. veka, poslehladnoratovski svet je prema rečima nekadašnjeg direktora CIA Džejsma Vulsija (James Woolsey) „džungla puna zmija” u kojoj su se SAD obrele nakon što su „ubile zmaja” (tj. Sovjetski Savez).¹² Džungla je metafora za svet planetarne periferije, odnosno zonu brojnih netipičnih bezbednosnih rizika po političke i ekonomske interese SAD, proistekle iz pojave novih ratujućih entiteta, sve dubljeg jaza Sever-Jug, oskudnih egzistencijalnih resursa, te ranjivosti zapadne privredne i komunikacione infrastrukture.¹³ Navedena metafora ima osnov u činjenici da je oružano nasilje ušlo u fazu „demokratizacije” i privatizacije posredstvom raširene upotrebe pešadijskog naoružanja – dakle, paradoksalno, tehnološki relativno zastarelog vojnog proizvoda – koje je usled pristupačne cene dostupno i slabo platežnoj klijenteli, lako za obuku i upotrebu, te u pogledu vatrene moći dovoljno efikasno da omogući ostvarivanje ograničenih ciljeva karakterističnih za sukobe niskog intenziteta, odnosno unutardržavne sukobe.

¹¹ John MacMillan, “Liberal internationalism”, in: Martin Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An introduction*, Routledge, Oxon and New York, 2007, p. 32.

¹² “Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate”, 103rd Congress, First Session on Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence, 2–3 February 1993, <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>, 20/12/2018, p. 76.

¹³ Paul Rogers, *Losing Control: Global Security in the Twenty-first Century*, Pluto Press, London and Sterling (VA), 2000, pp. 58–62.

Slika „džungle pune zmija” zapravo nije slučajna, već razotkriva dubok sloj prosvetiteljske kolektivne epistemološke (pod)svesti u kojoj je pohranjena ontološka ideja o neredu i sukobu kao odlici „prirodnog”, „primordijalnog” i „prvobitnog” stanja čovečanstva i ljudskog karaktera.¹⁴ Drugim rečima, društveni poredak kao proizvod zajedničkog života pojedinaca – vrednosno-motivisane matrice „sociokosmosa” utemeljenog na recipročnosti – stoji nasuprot prirodnog stanja oličenog u težnji za zadovoljavanjem sebičnih potreba nauštrb drugih. Reč je o uverenju da je jedini način da se obuzda i ukroti brutalna i impulsivna životinjska priroda genetski usađena u nama uspostavljanje civilizacijskih stega u vidu društvenog poretka. Premda savremena naučna multidisciplinarna istraživanja sve više svedoče o prevaziđenosti Dirkemovog koncepta *homo duplex*-a, navedeno insistiranje na potrebi obuzdavanja „prirodnog” ima korisnu ulogu u ideološkom diskursu usmerenom na opravdavanje imperijalnih spoljnopolitičkih ciljeva odbranom liberalno-demokratskog uređenja.¹⁵ Primera radi, američko javno mnjenje je usled tapkanja u višedecenijskom ideološkom ćorsokaku odbrane građanskog društva od totalitarnog neprijatelja, lako podložno manipulativnom pothranjivanju stava da se u žiži sukoba između država uvek nalaze ideje.¹⁶ Zakoračivanje u poslehladnoratovsku „džunglu” nekonvencionalnih bezbednosnih pretnji preobrazilo je zapadni diskurs o ratu, pa su sada američka vojska i njeni saveznici razloge ratovanja kao društvene prakse izdigli na nivo večne ontološke borbe dobra i zla. Prosvetiteljskom svetonazoru, koji poistovećuje zlo sa „prirodnim stanjem” a dobro sa civilizacijom, nije bilo teško da u „zlo” svrsta sve one narode koji se suprotstavljaju američkoj hegemoniji i odbijaju da prihvate osnovne postulate liberalističke ideologije.

Bilo kakvo koncentrisanje „neobuzdane” vojne moći kao potencijalne pretnje bogatoj globalnoj manjini koja živi u liberalnom poretku oblikovanom korporativnim interesima, ma koliko bila lokalnog ili regionalnog dometa i udaljena od centra, mora biti suzbijena. Samoodbrana od neprijatelja koji ugrožava naš vrednosni poredak je po definiciji legitimna. Stoga liberalna hegemonija predvođena SAD kao

¹⁴ Raymond Corbey, “Laying Aside the Spear: Hobbesian Warre and the Maussian Gift”, in: Ton Otto, Henrik Thrane, and Helle Vandkilde (eds), *Warefare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives*, Aarhus University Press, Aarhus, 2006, p. 29.

¹⁵ Opširnije o sadržaju ovog koncepta Emila Dirkega videti u: Jeremy A. Ross, “Durkheim and the Homo Duplex: Anthropocentrism in Sociology”, *Sociological Spectrum*, Vol. 37, Issue 1, 2017, pp. 18–26.

¹⁶ David Warburton, “Aspects of War and Warfare in Western Philosophy and History”, in: Ton Otto, Henrik Thrane, and Helle Vandkilde (eds), *Warefare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives*, Aarhus University Press, Aarhus, 2006, p. 48.

jedinom preostalom supersilom pretpostavlja svođenje rata na kontinuirani globalizovani imperijalni rat sastavljen od niza kratkotrajnih vojnih intervencija ili intervencionističke politike zasnovane na strategiji vođenja tzv. sukoba niskog intenziteta. Zato Hart i Negri (Michael Hardt, Antonio Negri) o vojnim intervencijama govore kao o „imperijalnim građanskim ratovima” koji imperija vodi protiv pobunjenih podanika.¹⁷ Umesto tradicionalno shvaćenog rata kao oružanog sukoba dve ili više suverenih država omeđenog jasnim početkom i koncem, rat se u 21. veku rekonstituiše kao borba ne protiv neprijatelja već protiv koncepata ili skupa praksi – kao npr. u tzv. ratu protiv terorizma.¹⁸ U analizi nastanka rata, Van der Denen (Johan M.G. van der Dennen) koristi biološki pristup i dokazuje da je ratovanje društvena praksa konstituisana kao visoko delotvorna strategija adaptacije i reprodukcije koja uključuje udruženi muški poduhvat izlaganja velikim rizicima radi velikih dobitaka.¹⁹ Ma koliko bilo svedeno za potrebe naše analize, dato biološko objašnjenje ratovanja je validno jer čak i ono pretpostavlja izvesni stepen recipročnosti u pogledu ograničenosti ciljeva i angažovanih snaga svih sukobljenih strana. Nasuprot klasičnom klauzevicijanskom shvatanju svrhe rata kao slamanja volje neprijateljske države u skladu sa konkretnim političkim ciljevima, praćene okupacijom ili osvajanjem njene teritorije i prisvajanjem njenih resursa, čini se da ratovanje u 21. veku gubi tradicionalne ciljeve i poprima odlike disciplinskog postupka protiv neposlušnih članova međunarodnog društva podstaknutog i legitimisanog rasuđivanjem navodne moralne većine unutar imperijalnog centra. Osim što iz vođenja rata nestaje načelo recipročnosti, sila se koristi radi ostvarenja političkih ciljeva koji se ne mogu postići primenom sile.²⁰ Dejvid Čendler (David Chandler) suštinsku odliku fenomena globalnog rata 21. veka sa pravom vidi u njegovoj besciljnosti uslovljenoj odsustvom stvarnog (konkretnog) neprijatelja i idejnom motivacijom koja transcendirira teritorijalnu, suverenitetsku i instrumentalnu lociranost tradicionalne oružane borbe.²¹

¹⁷ Michael Hardt and Antonio Negri, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, Penguin Books, New York, 2004, p. 3.

¹⁸ Vivienne Jabri, *War and the Transformation of Global Politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke and New York, 2007, p. 53.

¹⁹ Argumentacija je dostupna u: Johan M.G. van der Dennen, *The Origin of War: Evolution of a Male-Coalitional Reproductive Strategy*, Origin Press, Groningen, 1995.

²⁰ David Warburton, “Aspects of War and Warfare in Western Philosophy and History”, op. cit., pp. 50–51.

²¹ David Chandler, “War Without End(s): Grounding the Discourse of ‘Global War’”, *Security Dialogue*, Vol. 40, No. 3, June 2009, pp. 255–256.

Rat kao oruđe imperijalnog disciplinovanja

Akadska apologija misije civilizovanja „drugih“ kroz nasilno uspostavljanje demokratskog mira postala je vid liberalne hegemonije, pa ne čudi što političko-pragmatično tumačenje stavlja tezu o demokratskom miru u kontekst očuvanja, usavršavanja i širenja poretka sazdanog na zapadnom vrednosnom sistemu. Reč je o odbrani ideje globalnog mira održivog samo između samih liberalnih demokratija i primenljivog u popravljajući slabih/neuspešnih država, odnosno rečima Džona Rolsa (John Rawls):

(S)poljna politika liberalnog naroda (...) biće da postepeno oblikuje sva još uvek ne-liberalna društva u liberalnom pravcu dok, konačno (u idealnom slučaju), sva društva ne postanu liberalna.²²

Doduše, istini za volju, Rols na drugom mestu zastupa stav da liberalni narodi ne treba da sprovedu političke sankcije (u njih svrstava i vojne mere) protiv neliberalnih naroda da bi ih privoleli na prihvatanje liberalnog društvenog uređenja, ali je iz njegovog razumevanja šta se može tolerisati jasno da se od neliberalnih naroda očekuje da poštuju liberalne vrednosti, ako ne kod kuće, onda makar samo u opštenju sa drugim narodima.²³ Poslehladnoratovska „liberalna“ legitimizacija vojnog intervencionizma u neuspešnim/slabim državama sumirana je na početku 21. veka u navodnom cilju širenja zone kantovskog večnog mira. Ipak, ona je u potpunosti ogolila ideju demokratskog mira kao *Pax Americana* zbog ograničene sposobnosti postindustrijskih demokratija da univerzalnost liberalnih normi kao aksiološkog oslonca sudbine čovečanstva učine prijemčivim van zapadnog civilizacijskog kruga. Pragmatičko-političku (zlo)upotrebu teze o demokratskom miru olakšava njeno labavo etičko utemeljenje u utilitarističkom intelektualnom nasleđu, koje odobrava činjenje moralnih kompromisa zarad ostvarenja dobrobiti, bez obzira na očevodne nedostatke u proračunavanju mogućih ishoda konkretnih akcija i moralne ambivalentnosti istovremenog zagovaranja ideje međunarodnog mira i (o)lake legitimizacije pragmatičkog i selektivnog korišćenja nasilja.²⁴ Time je, prema Oliveru Ričmondu (Oliver P. Richmond), još jednom potvrđen nastavak intelektualne zaostavštine imperijalne politike 19. veka oličene u samozadovoljnoj

²² Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandra Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 110.

²³ *Ibid.*, str. 81–85.

²⁴ O unutrašnjim protivrečnostima teze o demokratskom miru sa manipulativnim potencijalom za opravdavanje intervencionističke politike opširnije pogledati u: Srđan T. Korać i Nenad Stekić, „Etičke oprečnosti teze o demokratskom miru“, *Srpska politička misao*, god. 25, vol. 62, br. 4/2018, str. 95-117.

predstavi velikih razvijenih nacija o sebi kao dobronamernim imperijama vođenim racionalnošću i primenljivošću liberalnih ideja.²⁵

„Civilizovanje” postkolonijalnog dela planete nastavlja se u 21. veku prevashodno jačanjem poštovanja međunarodnih normi i odluka međunarodnih institucija (UNDP, MMF, Svetska banka) i posredstvom oruđa tzv. meke moći u vidu čitave mreže što vladinih što nevladinih projekata usmerenih na pacifikovanje ili izgradnju demokratskih institucija i tržišnog modela privrede. Alternativa miroljubivom nastojanju SAD i drugih zapadnih sila da kao „čuvari” međunarodnog društva i njegovih „kapija” „civilizuju” neliberalne narode vidljiva je od kraja 20. veka u promenama u karakteru ratovanja kao društvene prakse. Rat se sada ne vodi radi osvajanja novih ili povratka teritorija izgubljenih u nekom prethodnom sukobu, nego protiv imaginarnog neprijatelja kojem se pripisuju najgore moguće namere koje imaju zajednički imenitelj – uništenje vrednosti na kojima počiva međunarodno društvo kao skup liberalnih i pristojnih naroda, rečeno rolsovskom terminologijom. Novi arhetipski neprijatelji pronađeni su u krugu slabih ili odmetničkih država i nedržavnih aktera sa zajedničkim interesom za osporavanjem ontološke vrednosti liberalnog poretka i sa dovoljnim naoružanjem u posedu da mogu da ostvare konkretne pretnje po nacionalnu bezbednost SAD i zapadnih društava.²⁶

Svrha rata postaje nametanje (ili obnova) liberalnog moralnog poretka ili makar stanja ograničenog suvereniteta, a liberalni hegemon se pojavljuje u ulozi kontrolora ponašanja zaduženog da sankcioniše svaki vid njegovog odstupanja od poželjnih normi. Teroristi, pobunjenici verski fanatici i nedemokratski režimi nisu ravnopravni subjekti međunarodnih odnosa sa kojima vredi pregovarati ili ih valja tretirati sa poštovanjem prikladnim moralnom delatniku koji učestvuje u oružanom sukobu prema opšteprihvaćenim međunarodnim pravilima. Reč je o otpadnicima međunarodnog društva, pukim kriminalcima koji ne priznaju temeljne zakone i vrednosti pravednog društva. Pol Virilio (Paul Virilio) ističe da praksa izbegavanja objave rata – čin rata bez rata – pretvara oružani sukob u „međudržavnu delinkvenciju”.²⁷ Primer institucionalnog postupanja prema uhvaćenim pripadnicima Al Kaide i drugih terorističkih organizacija kao prema običnim kriminalcima procesuiranim unutar nacionalnog krivičnog pravosuđa, svedoči upravo o korenitoj promeni simboličkog i stvarnog (pravnog) statusa neprijateljskih boraca. U navedenoj promeni nalazimo jedan od dokaza da se rat preobrazio u

²⁵ Oliver P. Richmond, *Peace in International Relations*, Routledge, Oxon & New York, 2008, p. 91.

²⁶ Opširnije u: General Carl E. Vuono, “Training and the Army of the 1990s”, *Military Review*, US Army Command and General Staff College, Vol. LXXI, No. 1, January 1991, pp. 2–9.

²⁷ Pol Virilio i Silver Lotringer, *Čisti rat: dvadesetpet godina kasnije*, Centar za medije i komunikacije Fakulteta za medije i komunikacije, Beograd, 2012, str. 33.

sredstvo imperijalne disciplinske politike jer ga možemo etimološki povezati sa terminom disciplina (lat. *disciplina*) u značenju „red“, „poredak“, „steg“.²⁸ Disciplina je u savremeni rečnik društvenih nauka i institucionalne prakse dospela preko zapadnoevropskih srednjovekovnih spisa i označava kažnjavanje sprovedeno radi pokajanja i popravljanja.²⁹ Disciplinskim ratom ćemo stoga nazvati svaki planirani i organizovani oružani sukob koji pokreće velika (ili regionalna) sila protiv asimetričnog aktera međunarodnih odnosa – daleko slabije države ili nekonvencionalnog aktera – radi uspostavljanja željenog moralno-vrednosnog i društvenog poretka ili njegove zaštite od opažene ontološke pretnje. Svrha disciplinskog rata nije uništenje protivnika ili deprivacija u resursima, ma koliko to na prvi pogled delovalo tako, nego kažnjavanje odstupanja od dopuštenog/poželjnog ponašanja kako bi se prekršilac priveo pokajanju i popravio prihvatanjem vrednosnog sistema kaznioca.

Budući da se globalni bezbednosni rizici ne mogu ukloniti, spoljna politika SAD i drugih velikih sila je preuzela u svoj domen kontrolu (navodno) globalnih bezbednosnih rizika, odnosno izvora nebezbednosti, kao novi strateški cilj upotrebe oružanih snaga i potencijalni razlog da se pribegne ratu kao sredstvu. Zbog toga se priprema i vođenje rata sagledavaju kroz odnos troškova i koristi, merenih kroz potrošnju budžetskih sredstava i materijalnih resursa, ljudskog kapitala i projektovanih gubitaka u ekonomiji. Baš kao što javne institucije na nacionalnom nivou pokušavaju da situaciono kontrolišu kriminalno ponašanje kada već ne mogu (ili ne žele) da iskorene njegove uzroke, tako na globalnom nivou SAD kao predvodnik liberalnog poretka nastoje da prepoznaju, nadziru i zauzdaju „odmetničke“ države tretirajući ih kao nosioce devijantnog ponašanja koje treba izolovati u karantinu i time smanjiti rizik od „zaraze“ pristojnih, odnosno društava globalnog centra.³⁰ Reč je o primeni policijske strategije usmerene na promenu strukturnih odlika okruženja u kojem se kriminalno ponašanje pojavljuje, kako bi se smanjio stepen dostupnosti prilike za njegovo reprodukovanje u budućnosti i štete koju ono sa sobom nosi.³¹ Dodeljivanje klasičnih policijskih zadataka pomorskim snagama jedan je od primera upotrebe oružanih snaga, konkretno ratne mornarice, kao sredstva imperijalne politike kontrole bezbednosnih rizika koje navodno proizvodi globalna periferija. Slobodan Radojević na slučaju učinaka

²⁸ Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980, str. 233.

²⁹ www.etymonline.com/index.php?term=discipline&allowed_in_frame=0.

³⁰ Christopher Coker, *Humane Warfare*, Routledge, London and New York, 2001, pp. 56–57.

³¹ Opširnije u: Karen Bullock, Ronald V. Clarke, and Nick Tilley, "Introduction", in: Karen Bullock, Ronald V. Clarke, and Nick Tilley (eds), *Situational Prevention of Organised Crimes*, Willan Publishing, Cullompton, 2010, pp. 1–5.

vojne intervencije protiv Libije (2011) jasno pokazuje da pomorske snage zemalja članica NATO-a pored tradicionalne borbene uloge imaju i patrolnu policijsku ulogu usmerenu na osiguranje upravljanja morskim resursima i nesmetane upotrebe mora.³² Prema njegovoj oceni, operacija u Libiji „Ujedinjeni zaštitnik” još jednom je pokazala da je delotvorno projektovanje pomorske moći – u vidu podrške pobunjenicima i prinude protiv vojnih akcija režima, udara sa nosača aviona na kopnene ciljeve i sprovođenja embarga na naoružanje – neophodno radi ostvarenja željenog krajnjeg ishoda vojne operacije i postizanja spoljnopolitičkog cilja u okviru intervencionističke politike.³³

Rat u doba pozne modernosti postepeno se na opisane načine preobražava u politiku održavanja stalnog globalnog vanrednog stanja legitimizovanog univerzalnom brigom o ljudskim pravima, odnosno o čovečanstvu kao celini, u kojem se ratne operacije načinom i ciljevima izvođenja zapravo stapaju sa klasičnim policijskim delovanjem usmerenim na očuvanje ustavnog poretka u nacionalnoj državi.³⁴ Preobražajem od odbrambene u bezbednosnu funkciju, rat je pretočen u svojevrsno regulativno oruđe – isprepletano sa praksama torture, deportacije, izgradnje države itd. – stavljeno u službu života podignutog na nivo nadležnosti „globalne imperije”.³⁵ Nasilje u međunarodnoj areni je kriminalizovano i depolitizovano, te je svedeno na predmet delovanja institucija zaduženih za disciplinovanje učesnika međunarodnih odnosa čije akcije odstupaju ili otvoreno krše i narušavaju kosmopolitski poredak ljudskih prava. Na taj način se postepeno topi i koncept isključive teritorijalne vlasti proistekle iz suverenosti države, te sada nacionalna suverenost kao pretpostavka ratovanja postaje kontingentna u odnosu na univerzalne norme koje čine okvir disciplinovanja neposlušnih. Rat je regulatorna praksa svedena na oruđe u tehnologiji vladavine, usmereno na sveobuhvatan preobražaj društva i brigu o ugroženima, koja zapravo počiva na odnosima moći između zaštitnika i šticećenika u vidu potčinjavanja slabije strane jačoj.³⁶

³² Detaljnije u: Slobodan Radojević, *Uloga pomorskih i vazduhoplovnih snaga NATO u Sredozemlju posle Hladnog rata*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, str. 112–113.

³³ Ibid., str. 357–379.

³⁴ Radi upoređenja videti pregled klasičnih policijskih funkcija i njihovo remodelovanje u: Leonard A. Steverson, *Policing in America: A reference handbook*, ABC CLIO, Santa Barbara (CA), 2008, pp. 34–41; Eugene McLaughlin, *The New Policing*, SAGE Publications, London and Thousand Oaks, 2007, pp. 115–142.

³⁵ Vivienne Jabri, *War and the Transformation of Global Politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke and New York, 2007, pp. 59–62.

³⁶ Opširnije u: Vivienne Jabri, *War and the Transformation of Global Politics*, op. cit., pp. 116–127.

U okviru svoje originalne analize fenomenologije društvene moći, Mišel Fuko (Michel Foucault) je prvi ukazao da, za razliku od kazne koja je tesno povezana sa neposrednim zakonom predviđenim represivnim odgovorom, disciplina ne mora nužno da ima konkretan sudski odgovor na prekršaj normi. Fuko savetuje da za istraživanje izaberemo manje vidljive učinke moći disciplinovanja usmerene na identifikovanje, poredak, rukovođenje, upravljanje, postavljanje dijagnoze i prepisivanje leka.³⁷ Disciplinovanje je za Fukoa rutinski postupak internalizovan kroz socijalizaciju koji posredstvom normi govori pojedincima šta je prihvatljivo a šta ne, odnosno postavlja granice ili standarde normalnosti i potom ih održava kažnjavanjem onih koje prepozna i označi kao devijantne, zle, varvarske itd. Utoliko se može reći da je središnja uloga policijskog rada zapravo staranje o „normalnosti”, a u okvirima međunarodnih odnosa „normalno” je, da podsetimo, ono društvo koje SAD i zapadne zemlje prepoznaju kao člana međunarodnog društva. Disciplinska priroda postmodernog ratovanja vidljiva je u oblikovanju vojnih operacija tako da se neprijatelj tretira kao pacijent ili prestupnik, tj. da se ne uništi nego samo disciplinuje ili izoluje od ostalih „zdravih”, civilizovanih delova međunarodne zajednice.³⁸

Pojedini trendovi nacionalnih kaznenih politika zapadnih zemalja oličeni u opsesivnom osnaživanju svevideće uloge zatvorskog sistema u kontroli čitavih delova stanovništva kao da se prenose i na plan disciplinskog ratovanja. Danas je neprijatelj u disciplinskom ratu sveden na nivo običnog kriminalca, čije ponašanje ulazi u domen policijskih kontrolnih i represivnih mera. Tako u ophođenju SAD prema „devijantnim” akterima međunarodnih odnosa možemo da prepoznamo fenomene poput npr. neodređenog trajanja kazne, javnog sramoćenja i ponižavajućih uslova služenja kazne, elektronskog nadzora zatvora, držanja zatvorenika u izolaciji.³⁹ Pandan dvadesetčetvorčasovnom elektronskom praćenju zatvorenika u kazneno-popravnoj ustanovi bi u međunarodnoj areni mogao da bude stalan satelitski nadzor planete u realnom vremenu, kojim SAD ostvaruju logističko-informacionu i obaveštajnu podršku sopstvenim i savezničkim trupama raspršenim širom globusa. Držanje zatvorenika u strogoj izolaciji je praksa koja je u međunarodnim odnosima oličena u raznovrsnim sankcijama i embargu koji se organizuju radi vršenja pritiska na vlasti i građane neke „odmetničke” zemlje (npr.

³⁷ Mišel Fuko, *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci i Novi Sad, 1997, str. 166, 174–180.

³⁸ Christopher Coker, *Humane Warfare*, op. cit., p. 130.

³⁹ Helen Johnston, “The ‘Punitive Turn’: The Shape of Punishment and Control in Contemporary Society”, in: Helen Johnston (ed.), *Punishment and Control in Historical Perspective*, Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York, 2008, pp. 238–241.

Kuba, SRJ, Irak), a kojima se ozbiljno ugrožava njen ne samo privredni već, dugoročno posmatrano, i celokupan društveni razvoj. Politika međunarodnog embarga i sankcija i izolacija iz međunarodne zajednice obično traje godinama, što podseća na praksu presuđivanja kazne neodređenog trajanja tipičnu za kazneni sistem SAD-a, gde se prati postupanje zatvorenika i dužina kazne se menja shodno promenama u njegovom ponašanju. Takođe, poznati su i primeri javnog sramoćenja zarobljenih oficira, vojnika, pa čak i visokih zvaničnika država koje su se našle na udaru disciplinskih ratova SAD-a, poput panamskog predsednika Norijege koji je uhapšen 1989. godine tokom američke intervencije u toj latinoameričkoj zemlji, a potom prevezen u SAD i osuđen na dugogodišnju zatvorsku kaznu.

Poređenje trendova kazneno-popravne politike sa početka 21. veka i metoda u praksi disciplinskog ratovanja otkriva dodatnu i ne manje važnu svrhu svakog disciplinskog rata za spoljnopolitičke odlučioce velikih sila – davanje primera drugima, odnosno potencijalnim „otpadnicima” kojima bi eventualno moglo da padne na pamet da dovedu u pitanje norme liberalnog poretka. Jedna od omiljenih mera je zastrašivanje medijskim izveštavanjem o razvoju i posedovanju tehnološki naprednog naoružanja, što govori o svojevrsnom paradoksu u odnosu na doba klasičnog ratovanja kada su države ljubomorno skrivale podatke o nacionalnim oružanim kapacitetima. Prema Roniju Lipšucu (Ronnie D. Lipschutz), uspeh disciplinskog zastrašivanja (*disciplinary deterrence*) zasniva se na sistematičnom širenju informacija i predstava u realnom vremenu o nadmoći vojnih snaga velike sile koja interveniše, pre nego na stvarnoj upotrebi tih kapaciteta u borbenim dejstvima na terenu.⁴⁰ Vojne intervencije u Iraku i protiv SRJ se mogu sagledati u kontekstu slanja slikovite opomene eventualnim budućim „neposlušnim” akterima da je bolje da budu na „liniji” sa američkim interesima u tom regionu. Pored toga, nije zanemarljiva ni činjenica da su troškovi uspešnog disciplinskog zastrašivanja daleko niži nego budžet za vođenje čak i ograničenog rata.

Dosadašnja praksa disciplinskog zastrašivanja čini se da ipak nije imala uvek zagaranovan uspeh. Hibridni ratujući entiteti sa preklapajućim kriminalnim i ratničkim ulogama kao vodeći nosioci haotičnih pobuna u perifernim oblastima daleko su otporniji i žilaviji u sudaru sa mnogostruko jačim i tehnološki razvijenijim neprijateljem. Reč je o odstupanju od klasičnog vođenja ratovanja kao društvene prakse koja ima konkretne ciljeve, početak i kraj. U studiji o oružanim grupama kao nedržavnim akterima savremenih međunarodnih odnosa, Entoni Vinsi (Anthony Vinci) naglašava da je zapravo u interesu pobunjeničkih i terorističkih grupa da vode

⁴⁰ Ronnie D. Lipschutz, *After Authority: War, Peace, and Global Politics in the 21st Century*, State University of New York Press, Albany, 2000, p. 78.

borbu niskog intenziteta u nedogled, čak i kada ponestane resursa, jer im ona pruža legitimizacijski osnov za dalju podršku u lokalnom stanovništvu ili među idejnim sledbenicima.⁴¹ Dakle, reč je drugoj strani istog fenomena pošto rat kao disciplinski postupak nužno zahteva „stalnost” pretnje devijacije od liberalnih normi kao svojevrsne tržišne potražnje, koja se pretvara u trajni zahtev bogatih društava za kaznenim imperijalnim vojnim akcijama disperzovanih širom planete. Na taj način „odmetništvo” u kontekstu pobune sa planetarne periferije možemo da razumemo kao svojevrsnu postojanu militarizovanu kriminalnu industriju usmerenu na vršenje paradržavnih funkcija radi ekstrakcije profita u zonama disfunkcionalne suverenosti legalnih organa vlasti. Svaka ozbiljna kriminalna industrija koja teži održivom delovanju zahteva stepen profesionalizacije i specijalizacije učesnika, a samim tim i valjan odgovor imperijalne kontrolne politike po modelu postupanja policije i krivičnog pravosuđa u klasičnoj borbi protiv kriminala na nacionalnom nivou.

Disciplinski rat sledi uzor „zapadnog načina ratovanja” (*Western way of war*) – racionalnog, hirurški preciznog, urednog, kontrolisanog, potpuno profesionalizovanog i visoko specijalizovanog, sa delimično preuzetom metodologijom policijskog rada.⁴² Većina postindustrijskih poliarhija vratila je na početku 21. veka model popune oružanih snaga iz predmodernog doba zasnovan na najamničkom ugovoru, čime je rat prestao da bude područje ontološkog iskustva za jednu političku zajednicu a postao još jedna unosna niša tržišne privrede.⁴³ Pošto danas američki marinci o odlučivanju uče od berzanskih službenika sa Vol strita i vojna logistika koristi načine poslovanja najvećeg američkog trgovinskog lanca *Wal-Mart*, može se reći da su sada oficiri samo još jedna vrsta eksperata a ne društveni sloj sa posebnim, skoro sakralnim položajem u društvu.⁴⁴ Žan Bodrijar (Jean Baudrillard) na primeru Prvog zalivskog rata dokazuje da je rat pretočen u postupak obrade (*processing*), odnosno u skup operacionalnih procedura svojstvenih pre administrativnom modelu regulisanja društvenih procesa nego klasičnoj ontologiji rata kao antagonističkoj razmeni između različitih subjektiviteta.⁴⁵ Nastojanje da se osigura savršen proces pretakanja strategijskih ciljeva u taktička dejstva delotvornim odabirom meta u zoni operacije sada je uokvireno načelima poput koordinacije, sinhronizacije, brzog odgovora,

⁴¹ Anthony Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power: The international relations of terrorists, warlords and insurgents*, Routledge, New York and Oxon, 2009, pp. 130–131.

⁴² Više o novom načinu zapadnog ratovanja u: Benjamin Buley, *The New American Way of War: Military culture and the political utility of force*, Routledge, Oxon and New York, 2008.

⁴³ Opširnije u: Christopher Coker, *Humane Warfare*, op. cit., pp. 94–95.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 101.

⁴⁵ Argumentaciju iscrpnije videti u: Jean Baudrillard, *The Gulf War Did Not Take Place*, Indiana University Press, Bloomington (IN), 1995.

minimalnog udvostručavanja napora, ekspeditivne ocene izvršenih borbenih operacija i pune integracije kapaciteta.⁴⁶

Rat je tako postao modelovan, cikličan, ponovljiv postupak čiji su rezultati i ishodi podložni stalnom ocenjivanju prema kvantifikovanim merilima – jednako kao i policijski rad u suzbijanju kriminala. Ipak, baš kao i u sprovođenju politike borbe protiv kriminala na nacionalnom nivou, verodostojno merenje napretka u savremenom asimetričnom ratovanju predstavlja problem uprkos obilju prikupljenih informacija i praćenih pokazatelja u zonama vojne intervencije, pa je teško izvući pouzdan zaključak da li je neki disciplinski rat uspešan ili ne. Na primer, dok se ocena borbenih operacija u Vijetnamu pogrešno oslanjala na brojanje leševa neprijateljskih vojnika, u Iraku i Avganistanu je američka vojska detaljnije razradila ciljeve i prateće pokazatelje njihovog ostvarivanja. Međutim, mereni podaci opet nisu jasno otkrili obim poverenja lokalnog stanovništva u legitimnu vlast, odnosno podrške pobunjenicima.⁴⁷

Zaključak

Legitimizacija intervencionističke spoljne politike SAD i drugih zapadnih zemalja u postkolonijalnom delu sveta zasnovana je poslednje tri decenije na manipulativnoj upotrebi ideje o izgradnji međunarodnog društva kao puta ka ostvarenju kantovskog večnog mira na planeti. Intervencionistička imperijalna politika opravdana je razlozima navodne odbrane civilizacijskih tekovina Zapada od tzv. odmetničkih država i raznorodnih nedržavnih aktera koji osporavaju univerzalnu vrednost liberalnog poretka. Zbog toga smo pošli od pretpostavke da su spoljne politike SAD i zapadnih sila – vrednosno utemeljene u konceptima međunarodnog društva, demokratskog mira i podele sveta na liberalan centar i „necivilizovanu” periferiju – asimetričan karakter oružanih sukoba sa kraja 20. i početka 21. veka prilagodile potrebama svog spoljnopolitičkog instrumentarijuma i postepeno preobrazile ratovanje u politiku kontrole planetarne periferije. Kontrolna politika periferije uvela je metodologiju rada policije, krivičnog pravosuđa i kazneno-popravnog sistema u ontološku ravan vojnih intervencija, pa rat sada poprima obeležja politike borbe protiv kriminala. Zato smo u ovom radu predložili novi

⁴⁶ Astrid H.M. Nordin and Dan Öberg, “Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, pp. 402–403.

⁴⁷ Iscrpnije o ovome u: Ethan B. Kapstein, “Measuring Progress in Modern Warfare”, *Survival*, Vol. 54, No. 1, February–March 2012, pp. 137–158.

pojam – disciplinski rat, kojim naglašavamo da je sada osnovni (verovatno ne i jedini) cilj imperijalnih ratova protiv postkolonijalnog dela sveta uspostavljanje željenog moralno-vrednosnog i društvenog poretka ili kažnjavanje „devijantnog” ponašanja, kako bi se prekršilac priveo pokajanju i popravio prihvatanjem vrednosnog sistema koji se nameće. Dok se rat prema klasičnom doktrinarnom shvatanju vodi uglavnom radi osvajanja dela teritorije, potpune okupacije ili preuzimanja nacionalnih resursa neke države – dakle, materijalnih interesa obrazloženih konkretnim političkim ciljevima – disciplinski rat je ideološki rat usmeren na „srca i misli” žitelja „odmetničkih” država i pripadnika terorističkih ili pobunjeničkih grupa. Imperijalna politika disciplinovanja planetarne „periferije” donekle sledi korporativnu logiku razvrstavanja pojedinaca i društava na kooperativne i nekooperativne shodno merilu korisnosti u kontekstu globalne podele rada.

Najkrupnija promena koju je uslovalo pretvaranje rata u disciplinski postupak je definisanje slike neprijatelja i njegov praktičan tretman tokom i nakon oružanog sukoba. Neprijatelj više nije pripadnik suparničke vojske koja se poštuje shodno univerzalnim načelima vojne etike i običajnog ratnog prava, nego je sveden na običnog kriminalca čije devijantno postupanje opravdava obezvređivanje njegove ličnosti kao pojedinca nedostojnog života u liberalnom poretku. Kriminalizovanje neprijateljskog vojnika vodi ka odricanju njegovog statusa borca predviđenog međunarodnim pravom oružanih sukoba, a samim tim mu se uskraćuje i zaštita u slučaju zarobljavanja. Pored toga, proces deetatizacije nasilja u vidu prenosa dela vojnih i bezbednosnih funkcija na privatne vojne i bezbednosne kompanije ili lokalne milicije – posebno u domenu etički spornih borbenih operacija na terenu – dovodi do varvarizacije ratovanja i podriva upravo liberalne vrednosti, iste one koje se navodno upravo disciplinskim ratom nastoje ugraditi u lokalnu političku zajednicu.

Gerilski način ratovanja, koji po pravilu primenjuje slabija strana u asimetričnom sukobu tipičnom za vojne intervencije – posebno terorističke grupe sa međunarodnom afilijacijom vođene verskim razlozima – podrazumeva dugotrajnu borbu i žrtvovanje kao temeljni stub dogmatske eshatologije. Neuspeh misija u Iraku i Avganistanu posmatran kroz odnos podnetih troškova i dosadašnjeg ishoda čini se da nameće pitanje svrsishodnosti i održivosti vođenja disciplinskog rata kao sredstva imperijalne kontrolne politike u 21. veku. Budući da je intervencionistička politika konceptualizovana kao policijski rad usmeren na uspostavljanje i očuvanje liberalnog poretka u nedovoljno „civilizovanim” društvima, onda gledano iz ugla stepena delotvornosti možemo da ustanovimo analogiju sa nacionalnim politikama suzbijanja kriminala. Drugim rečima, kao što mere politike borbe protiv kriminala i kaznene politike nisu ni u jednoj državi uklonile društveni fenomen kriminala i

recidivnost devijantnog ponašanja, tako je malo verovatno za očekivati da kaznene ekspedicije mogu da pruže delotvoran odgovor na strukturne probleme zemalja periferije i stvarne uzroke različitih vidova pobune i odbacivanja vrednosnog sistema koji bi navodno trebalo u budućnosti da objedini sva društva u jedno međunarodno društvo.

Bibliografija

- Ajzenhamer, Vladimir, „Bojno polje *praxis*: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog internacionalizma”, *Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 262–282.
- Baudrillard, Jean, *The Gulf War Did Not Take Place*, Indiana University Press, Bloomington (IN), 1995.
- Buley, Benjamin, *The New American Way of War: Military culture and the political utility of force*, Routledge, Oxon and New York, 2008.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Palgrave Macmillan, London and New York, 2012.
- Bullock, Karen, Clarke, Ronald V., and Tilley, Nick, “Introduction”, in: Karen Bullock, Ronald V. Clarke, and Nick Tilley (eds), *Situational Prevention of Organised Crimes*, Willan Publishing, Cullompton, 2010, pp. 1–16.
- Chandler, David, “War Without End(s): Grounding the Discourse of ‘Global War’”, *Security Dialogue*, Vol. 40, No. 3, June 2009, pp. 243–262.
- Coker, Christopher, *Humane Warfare*, Routledge, London and New York, 2001.
- Corbey, Raymond, “Laying Aside the Spear: Hobbesian *Warre* and the Maussian Gift”, in: Ton Otto, Henrik Thrane, and Helle Vandkilde (eds), *Warefare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives*, Aarhus University Press, Aarhus, 2006, pp. 29–36.
- Dennen, Johan M.G. van der, *The Origin of War: Evolution of a Male-Coalitional Reproductive Strategy*, Origin Press, Groningen, 1995.
- Fuko, Mišel, *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci i Novi Sad, 1997.
- Hardt, Michael and Negri, Antonio, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, Penguin Books, New York, 2004.
- “Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate”, 103rd Congress, First Session on Nomination of R. James Woolsey to be Director

- of Central Intelligence, 2–3 February 1993, <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>, 20/12/2018.
- Jabri, Vivienne, *War and the Transformation of Global Politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke and New York, 2007.
- Johnston, Helen, "The 'Punitive Turn': The Shape of Punishment and Control in Contemporary Society", in: Helen Johnston (ed.), *Punishment and Control in Historical Perspective*, Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York, 2008, pp. 235–241.
- Kapstein, Ethan B., "Measuring Progress in Modern Warfare", *Survival*, Vol. 54, No. 1, February–March 2012, pp. 137–158.
- Kegley Jr., Charles W., "Introduction", in: Charles W. Kegley Jr. (ed.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neo-Liberal Challenge*, St. Martin's Press, New York, 1995.
- Kegley Jr., Charles W., "The Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities (ISA Presidential Address March 27, 1993 Acapulco, Mexico)", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 2, June 1993, pp. 131–146.
- Korać, Srđan T. i Stekić, Nenad, „Etičke oprečnosti teze o demokratskom miru”, *Srpska politička misao*, god. 25, vol. 62, br. 4/2018, str. 95–117.
- Lipschutz, Ronnie D., *After Authority: War, Peace, and Global Politics in the 21st Century*, State University of New York Press, Albany, 2000.
- MacMillan, John, "Liberal internationalism", in: Martin Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An introduction*, Routledge, Oxon and New York, 2007, pp. 21–34.
- McLaughlin, Eugene, *The New Policing*, SAGE Publications, London and Thousand Oaks, 2007.
- Nordin, Astrid H.M. and Öberg, Dan, "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, pp. 392–410.
- Otterbein, Keith F., *The Evolution of War*, HRAF Press, New Haven, 1985.
- Proroković, Dušan i Milićević-Proroković, Jelena, „Teorija neoliberalnog institucionalizma na početku 21. veka: međunarodne institucije i globalno upravljanje”, *Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 247–261.
- Radojević, Slobodan, *Uloga pomorskih i vazduhoplovnih snaga NATO u Sredozemlju posle Hladnog rata*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017.

- Rengger, Nicholas J., *International Relations, Political Theory and the Problem of Order: Beyond International Relations Theory?*, Routledge, London and New York, 2000.
- Richmond, Oliver P., *Peace in International Relations*, Routledge, Oxon & New York, 2008.
- Rogers, Paul, *Losing Control: Global Security in the Twenty-first Century*, Pluto Press, London and Sterling (VA), 2000.
- Rols, Džon, *Pravo naroda*, Alexandra Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003.
- Ross, Jeremy A., "Durkheim and the Homo Duplex: Anthropocentrism in Sociology", *Sociological Spectrum*, Vol. 37, Issue 1, 2017, pp. 18–26.
- Steverson, Leonard A., *Policing in America: A reference handbook*, ABC CLIO, Santa Barbara (CA), 2008.
- Trapara, Vladimir, „Neoklasični realizam – realizam za 21. vek”, *Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 227–246.
- Vinci, Anthony, *Armed Groups and the Balance of Power: The international relations of terrorists, warlords and insurgents*, Routledge, New York and Oxon, 2009.
- Virilio, Pol i Lotringer, Silver, *Čisti rat: dvadesetpet godina kasnije*, Centar za medije i komunikacije Fakulteta za medije i komunikacije, Beograd, 2012.
- Vuono, General Carl E., "Training and the Army of the 1990s", *Military Review*, US Army Command and General Staff College, Vol. LXXI, No. 1, January 1991, pp. 2–9.
- Warburton, David, "Aspects of War and Warfare in Western Philosophy and History", in: Ton Otto, Henrik Thrane, and Helle Vandkilde (eds), *Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives*, Aarhus University Press, Aarhus, 2006, pp. 37–55.
- Weber, Cynthia, *International Relations Theory: A critical introduction*, Routledge, Oxon and New York, 2010.

Srđan T. KORAC

**WAR IN THE 21ST CENTURY AS A TOOL OF THE IMPERIAL CONTROL
OF PLANETARY “PERIPHERY”**

Abstract: The paper analyses how the (mis)use of the concept of international society in the context of the US and other Western countries` foreign policies legitimises an alleged defensive role of the interventionist imperial policy towards rogue, weak and failed states, as well as towards various non-state actors who contest the universality of liberal order. The starting assumption is that the asymmetric character of armed conflicts in the late 20th and early 21st century – combined with notions of international society, democratic peace, and world division into the “civilised” (liberal) centre and “uncivilised” periphery – has conditioned the planning and waging wars as disciplinary tools of the Western imperial control policy which is asserted over planetary periphery. The analysis focuses on several indicators which reveal how the methodology of the policing, the criminal justice system and the penalty system is embedded into the ontology of military interventions pursued by the United States, alone or within ad hoc coalitions with other Western and/or regional powers. The author concludes that war as a social practice lost in the early 21st century its traditional ontological features by assuming the structural characteristics of crime control policy, which caused the disruption of the ethical framework in the discursive and practical treatment of hostile states and their soldiers and non-state actors.

Key words: war, military intervention, international society, liberal order, control policy, the United States, the West.

UDK: 355.1:[327.51(1-622NATO)(497)
355.1(497.13)(496.5)
Biblid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 4, str. 432–451

Pregledni rad
Primljen 3. decembra 2018.
Odobren 17. decembra 2018.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1804432K>

Uticaj geopolitičkih okolnosti na stvaranje postmodernih vojski na Zapadnom Balkanu: slučajevi Hrvatske i Albanije

Jovanka KUVKALOVIĆ¹

Apstrakt: Rad testira valjanost teorijskog koncepta Čarlsa Moskosa o postmodernom razvoju vojske primenom na slučajeve Hrvatske i Albanije usled njihove uslovljenosti geopolitičkim okolnostima u vidu integracionih procesa u NATO. Nakon završetka Hladnog rata i okončanja bipolarne podele sveta promenjen je i geopolitički kontekst, što je uticalo na promenu karaktera bezbednosnih pretnji, fizionomije ratovanja, pa samim tim i karaktera oružanih snaga. Pojava savremenih bezbednosnih rizika uslovlila je adaptaciju kapaciteta NATO-a u funkciji njegovog opstanka i doprinosa miru i stabilnosti na regionalnom i međunarodnom nivou, a bojazan izvesnog broja evropskih država da se ne mogu samostalno suočiti sa asimetričnim pretnjama iznedrila je potrebu integracije u Alijansu. Autorka uzima Republiku Hrvatsku i Republiku Albaniju kao relevantne za predmet ovog istraživanja budući da je reč o prvim zemljama Zapadnog Balkana koje su postale članice NATO-a, a analizu usredsređuje na zvanična strategijsko-doktrinarna dokumenta. Autorka zaključuje da je stvaranje postmodernih vojski zemalja Zapadnog Balkana i članica NATO-a, odnosno Hrvatske i Albanije, uslovljeno geopolitičkim okolnostima nastalim nakon Hladnog rata.

Ključne reči: posthladnoratovska era, postmoderna vojska, geopolitika, NATO, Zapadni Balkan, Albanija, Hrvatska.

Geopolitička konstelacija u posthladnoratovskoj eri iznedrila je potrebu prilagođavanja nacionalnih sistema bezbednosti i odbrane savremenim rizicima i pretnjama, ali i međunarodnih i regionalnih organizacija kao svojevrsnih čuvara

¹ Autorka je studentkinja doktorskih studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
E-pošta: kuvekalovicj@gmail.com

globalnog poretka i promotera univerzalnih vrednosti. NATO kao vojno-politički savez se nakon 1990. godine usredsredio na potpuno novo okruženje, uz podršku država članica i članica programa „Partnerstvo za mir” motivisanom brigom da se ne mogu samostalno izboriti za ostvarivanje nacionalne bezbednosti. Koncept nedeljive bezbednosti koji zahteva pristup zajedničkog rešavanja problema u funkciji realizacije zajedničkih interesa doprineo je obnovi legitimnosti NATO-a u posthladnoratovskom periodu, mada su brojni autori očekivali suprotno smatrajući da vojni savezi ne treba da nadžive pretnje zbog kojih su osnovani.²

Severnoatlantski savez se adaptirao na atipične, netradicionalne probleme, menjajući pristup njihovoj redukciji i eliminaciji i demonstrirao fleksibilnost. Kako je izražavanje preferencija ka članstvu u Alijansi zapravo izraz strateških ciljeva nacionalne odbrambene politike kao aspekta spoljne politike, implikacije sprovođenja mera odbrambene politike imaju implikacije na sveukupni ugled koji jedna država i njena vojska uživaju u međunarodnoj zajednici. Na taj način se proces standardizacije koji sprovodi NATO može navesti kao vrsta kriterijuma za tretiranje određene vojske kao postmoderne. Ideja o postmodernoj vojsci potiče iz teorijskog koncepta američkog vojnog sociologa Čarlsa Moskosa (Charles Moskos) i njena primena na oružane snage razvijenih zemalja potvrdila je njenu valjanost. Međutim, potreba da se ustanovi eventualno postojanje postmodernih vojski na Zapadnom Balkanu iznedrila je primenu njegovih ključnih teza na armije Republike Albanije i Republike Hrvatske. Reč je o zemljama koje predstavljaju referentne istraživačke objekte zbog činjenice da su među prvim zemljama pomenutog regiona postale punopravne članice Severnoatlantskog saveza.

Teorijski okvir

Teorijski okvir našeg istraživanja počiva na tezama koje u svojim radovima zastupa američki vojni sociolog Čarls Moskos. Moskos je u knjizi *The post modern military: Armed forces after Cold War* izložio konceptualni okvir koji oslikava tri faze u razvoju oružanih snaga u jednom društvu: moderna, kasno moderna i postmoderna faza. Moskosova tipologija je izvedena na osnovu očekivane evolucije nekoliko važnih civilno-vojnih varijabli tokom ovog veka: pretnje, struktura sile, glavne definicije misija, dominantni vojni profesionalizam, stav javnosti prema vojsci, odnosi sa medijima, civilni kadrovi, uloga žena u vojsci, supružnici i vojska,

² Celeste E. Walander, “Institutional Assets and Adaptability: NATO After Cold War”, *International Organization*, Vol. 54, Issue 4, 2003, pp. 1–3.

homoseksualci u vojsci i prigovor savesti.³ Moskos je uočio da će se ove varijable menjati pod uticajem dramatičnih promena u međunarodnom sistemu i shodno nacionalnim prilagođavanjima. Novonastale okolnosti na globalnom i regionalnom nivou proizvode izazove za mnoge države, suočavajući ih sa prilagođavanjem sopstvenih sistema bezbednosti i odbrane. Vojska je jedna od brojnih društvenih institucija koje su podvrgnute uticaju međunarodnih faktora, koji oblikuju promene koje se vezuju za vojsku, njen način organizovanja, odnos sa društvom i dr.

Teorijski doprinos Čarlsa Moskosa je testiran primenom njegovih teza na Veliku Britaniju, SAD, Italiju, Kanadu, Dansku, Nemačku, Holandiju, Australiju, Novi Zeland, Švajcarsku, Izrael i Južnu Afriku. Navedene studije slučaja su pružile dokaze o verodostojnosti njegove tipologije. Prva, moderna faza datira od 19. veka do kraja Drugog svetskog rata. Druga, kasno moderna faza podrazumeva vremenski period od sredine do kasnih devdesetih godina 20. veka i esencijalno je povezana sa krajem Hladnog rata. Za razliku od modela masovne vojske koji je postojao u modernoj fazi, druga faza se odlikuje značajnim porastom vojnog profesionalizma u oficirskom koru. Postmoderni tip koji se označava kao referentan u ovom radu, zastupljen je u periodu nakon Hladnog rata. Okončanje bipolarnog poretka, kolaps komunizma u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Evropi omogućili su podsticaj za prelazak na postmoderni vojni model.⁴ Postmodernu fazu razvoja vojske karakteriše sledećih pet organizacionih promena:

- 1) približavanje civilne i vojne sfere iz strukturalnog i kulturnog aspekta;
- 2) značajna umanjenost razlika u okviru oružanih snaga u smislu rodova, vidova i činova, kao i borbene nasuprot logističke uloge;
- 3) promena svrhe vojske, od borbenih dejstava do netradicionalnih misija;
- 4) vojne snage se sve više koriste u internacionalnim misijama odobrenim od strane entiteta koji prevazilaze nacionalne države;
- 5) multinacionalni sastav snaga kao rezultat opšte internacionalizacije vojnih snaga.⁵

Razvoj NATO-a u posthladnoratovskoj geopolitičkoj konstelaciji

Nakon završetka Hladnog rata postavilo se pitanje daljeg postojanja i uloge NATO-a kao organizacije koja se zasniva na ugovoru o kolektivnoj odbrani u slučaju

³ Charles Moskos, John Allen Williams, David Segal, *The Postmodern Military*, Oxford University Press, New York, 2000, p. 265.

⁴ Ibid., p. 2.

⁵ Ibid., p. 2.

oružanog napada. Početkom jula 1990. godine NATO je najavio da će savez razraditi nove planove u skladu sa revolucionarnim promenama u Evropi i ubrzo je postalo jasno da se u okviru Alijanse osnažuje politička dimenzija delovanja. Ekspanzija Alijanse se već početkom 1994. godine smestila u kontekst izgradnje evropske bezbednosne arhitekture.⁶ Savez se suočio sa jednim vidom krize koja ubrzo biva prevaziđena usmeravanjem vojno-političke pretenzije ka u tom momentu nestabilnom regionu Zapadnog Balkana, realizovane u vidu uspostavljanja i održanja regionalnog mira i bezbednosti.

Za razliku od negativnog konteksta u koji se stavlja uticaj američke spoljne politike na funkcionisanje NATO-a, postoji pozitivna argumentacija o zasnovana na stavu da su SAD doprinele uspehu NATO-a na Zapadnom Balkanu kao prvom pravom testu za savez u pogledu sposobnosti izvođenja vojnih operacija. Brojni autori smatraju da je NATO doprineo uspostavljanju demokratskih režima u zemljama regiona normativnim i institucionalnim uključivanjem u bezbednosnu i odbrambenu zajednicu Alijanse.⁷ Reč je o zastupnicima uverenja da je izgradnja demokratskih institucija neophodan uslov za stvaranje bezbednog okruženja.⁸ Čak se ide toliko daleko da pojedini autori na osnovu difuzije sistema vrednosti u regionu objašnjavaju takozvanu socijalizaciju Balkana u međunarodnu zajednicu.⁹ Izazov stvaranja bezbednog okruženja nakon Hladnog rata stoga prema mišljenju određenog kruga autora dobio je uspešan odgovor upravo zahvaljujući SAD.¹⁰ Odluka Klintonove administracije da podrži vojnu intervenciju protiv SRJ u suštini je ponovo potvrdila posvećenost SAD Alijansi i tvrdnji da su zapadni lideri važni u evropskim bezbednosnim poslovima. Ovakvom konstatacijom se na pozitivan način ističe politička i vojna dominacija SAD-a u angažovanju NATO-a.

Paralelno sa transformacijom od pružaoca odbrane i odvratanja ka izvozniku regionalne i međunarodne stabilnosti i bezbednosti, Alijansa je usvojila niz novih mera i alternativnih koncepata. Najproduktivniji efekat aktivnije uloge NATO-a u

⁶ K.M. Fierke, Antje Wiener, "Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement", *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 5, February 2011, pp. 22.

⁷ Suzzete R. Grillot, Rebecca J. Cruise, Valerie J. D'Erman, "Developing security community in the Western Balkans", *International Politics*, Vol. 47, Issue 1, December 2009, p. 23.

⁸ Laurie Nathan, "Domestic Instability and Security Communities", *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 2, 2006, pp. 275–299.

⁹ Emilian Kavalski, "From the Western Balkans to the Greater Balkans Area: The External Conditioning of 'Awkward' and 'Integrated' states", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 17, No. 3, Summer 2006, p. 89.

¹⁰ Ellen Hallams, Benjamin Schreer, "Towards a Post-American Alliance? NATO burden-sharing after Libya", *International Affairs*, Vol. 88, No. 2, March 2012, p. 4.

posthladnoratovskoj eri je veći fokus na sposobnost i političku volju da projektuje vojnu moć izvan evroatlantskog prostora. Intezivna adaptibilnost NATO-a nastupila je kao potreba da se kreira sveobuhvatni pristup savremenim kompleksnim bezbednosnim problemima, na šta ukazuje Novi strateški koncept NATO-a iz 2010. godine, pod nazivom „Aktivno angažovanje i moderna odbrana”, koji ističe da je NATO političko-vojni savez za upravljanje krizama i sprovođenje programskih inicijativa saradnje.¹¹ Reč je o novom konceptu i jedinstvenom sklopu vojno-političkih sposobnosti koje se upotrebljavaju radi rešavanja širokog spektra kriza i uključuju i postkonfliktnu stabilizaciju. Ovakav pristup podrazumeva koncept kooperativne bezbednosti utemeljen u stanovištu da je međunarodna bezbednost nedeljiva, te da se problemi koji prete njenom ostvarivanju mogu rešiti međusobnom saradnjom država i institucija na međunarodnom/regionalnom nivou, pri čemu je poseban naglasak na evropskim demokratijama.¹²

Alijansa svoj politički karakter uspostavlja i održava time što predstavlja forum za rešavanje pitanja koja utiču na teritorijalni integritet, političku nezavisnost i sigurnost njenih članica.¹³ Sastavni deo njenog političkog angažmana predstavljaju integracioni procesi koji se vode sa državama potencijalnim članicama. Mada je reč o pregovorima koji se uglavnom odnose na usvajanje operativnih standarda, za NATO je vrlo važno da njegove članice budu demokratski orijentisane.

Operativni nivo integracionih procesa koji utiče na stvaranje postmodernih vojski je onaj koji se odnosi na proces reformi, modernizacije i transformacije. Reč je o procesima koji se sprovode zvaničnim usvajanjem određenih standarda i njihovom implementacijom na taktičkom nivou. Vojske zapadnih demokratija nakon završetka Hladnog rata kreirale su sopstvenu percepciju o promeni prirode i karaktera bezbednosnih pretnji. Pretnja vojnih napada se smanjila i veća važnost se pripisuje novim bezbednosnim pretnjama, kao što su etnički motivisani sukobi, međunarodni terorizam i piraterija. Glavna misija vojske održava se sprovođenjem širokog spektra ekspedicionih operacija, odnosno operacijama za uspostavljanje i održanje mira. Američka inicijativa je 1994. godine pokrenula stvaranje Kombinovane združene operativne grupe. Naglasak je od tada na poboljšanju

¹¹ Miroslav Glišić, „Novi strateški koncept NATO: aktivno angažovanje i moderna odbrana”, *Vojno delo*, god. LXIII, jesen 2011, str. 1.

¹² “Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization – Active Engagement, Modern Defence”, Lisbon, 2010, <https://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>, 15/11/2018, pp. 5–6.

¹³ *Ibid.*, p. 5.

¹⁴ Zdenek Križ, *NATO after the end of the Cold War*, Masaryk University, Brno, 2015, p. 93.

¹⁵ *Ibid.*, p. 93.

interoperabilnosti, mobilnosti i fleksibilnosti u funkciji koncepta pametne odbrane. Utoliko se i vojna dimenzija NATO-a dramatično promenila u poslednjih dvadeset godina. Od kraja Hladnog rata zastupljeno je značajno smanjenje snaga, uz povećanje spremnosti, transparentnosti i duboke transformacije ka dobijanju odgovarajućih kapaciteta za sprovođenje širokog spektra vojnih operacija i kriznog upravljanja. Kako NATO navodi, reč je o „multinacionalnoj, multiservisnoj operativnoj snazi koja je generisana i prilagođena prvenstveno, ali ne isključivo, za vojne operacije koje ne uključuju odbranu teritorije Alijanse, kao što su humanitarna pomoć i mirovne operacije”.¹⁴ Reč je o sposobnosti sprovođenja operacija od strane vojnih jedinica organizovanih za tu vrstu misije, koja uključuje najmanje dva vojna vida i najmanje dve države. Prototip ove organizacije predstavljala je operacija u Bosni i Hercegovini koja je imala za cilj podršku sprovođenju Dejtonskog mirovnog sporazuma.¹⁵

Da bi se prilagodile promenjenom karakteru misija, veličina, struktura i sastav vojnih snaga brojnih evropskih zemalja prilagođeni su određenim standardima, njihova veličina je smanjena, uvedeno je dobrovoljno služenje vojne obaveze.¹⁶ Sprovođenje pomenutih misija nameće nove zahteve vojnicima. Očekuje se da vojnik ispunjava zadatke u borbi protiv terorizma, održavanju mira i postkonfliktnoj stabilizaciji kriznih regiona. Vojni profesionalac mora biti kombinacija kriznog menadžera, tehničara, vojnika i državnika. Pored interoperabilnosti i ekonomičnosti, naglasak je i na civilnim kapacitetima za rešavanje sukoba koji bi služili za ostvarivanje stabilnosti, bezbednosti i rekonstrukcije. Zbog toga je NATO formirao timove za civilno-vojnu saradnju sa lokalnim vlastima, što zahteva civilne eksperte radi izgradnje kapaciteta za obuku lokalnih vojnih i policijskih snaga. Alijansa je pružanjem specifične i nezanemarljive pomoći žrtvama prirodnih nepogoda (u vidu transportnih kapaciteta, terenskih bolnica, inženjerskih kapaciteta, prečišćavanja vode itd.) tokom uragana Katrin i drugih zemljotresa u Pakistanu ispunila svoju nevojnu misiju.¹⁷ Demonstrirajući humanitarni aspekt svoje politike, Savez je omogućio da države nečlanice uoče nevojnu dimenziju koja doprinosi unapređenju uzajamnog poverenja.

Demonstrirajući adaptibilnost na dinamična kretanja u posthladnoratovskom periodu, NATO je sproveo određene strukturalne promene u vidu transformacije svojih snaga. Na osnovu navedenog teksta o alternativnim konceptima i pravcima modernizacije snaga Alijanse, može se uočiti njihova sličnost sa pet organizacionih

¹⁶ John L. Clarke, *What Should Armies Do? Armed Forces and Civil Security*, Routledge, London, 2016, p. 146.

¹⁷ Ibid., p. 104.

promena koje nudi Čarls Moskos. Preobražaj vojnih snaga koje uočava Moskos istovetne su sa promenama savezničkih snaga NATO-a. Stoga ćemo u ostatku rada primeniti pet postmodernih organizacionih promena na vojske Republike Albanije i Republike Hrvatske kao jedine zemlje regiona Zapadnog Balkana sa statusom punopravnog članstva u Severnoatlantskom savezu. Primenom pomenutih kriterijuma pokušaćemo da dođemo do zaključka da li pomenute države poseduju postmoderne armije. Pozitivnim rezultatima istraživanja se može iznedriti konstatacija o razlozima koji su doveli do usvajanja određenih standarda u oblastima odbrambene i vojne politike.

Albanija

Albanija se nakon 1990. godine našla pred novim bezbednosnim okruženjem, uključujući novu geopolitičku situaciju u regionu Balkana. Koncept nacionalne bezbednosti, koji je do devedesetih godina bio baziran na samoizolaciji, popularnom konceptu samoodbrane i teritorijalne raspodele svih vrsta oružanih snaga prevaziđen je konceptom „bezbednosti kao međusobno zavisnog pitanja”. On proizlazi iz političke i vojne saradnje sa strukturama kolektivne odbrane, kao što je NATO i međunarodnih organizacija fokusiranih na unutrašnju političku i institucionalnu stabilnost, kao što je Organizacija za evropsku bezbednosti i saradnju (OEBS).¹⁸ Izazovi sa kojima se Albanija suočava u procesu razvoja Nacionalne strategije bezbednosti i odbrane nisu izuzetak, uzimajući u obzir odgovore koje ove strategije pokušavaju dati na pretnje i bezbednosne rizike kako u regionu, tako i na međunarodnom nivou. Nacionalne strategije veoma su značajne za ovakvu vrstu analize, jer njima jedna država izražava opredeljenja, interese i stavove koji predstavljaju aktuelnu spoljnu politiku. Evaluacijom zvaničnih strategijsko-doktrinarnih dokumenata se mogu uočiti karakteristike postmoderne vojske oličene u Moskosovom teorijskom okviru i reformama NATO-a.

Prilikom analiziranja interne situacije i bezbednosnog ambijenta u svojim zvaničnim dokumentima, Albanija kao glavne prednosti ističe progres u konsolidovanju legalnih demokratskih institucija, postojanje širokog političkog konsenzusa o glavnim bezbednosnim i odbrambenim problemima, jačanje demokratske i civilne kontrole nad oružanim snagama, osnažene ekonomske

¹⁸ Enri Hide, Geron Kamberi, "Case study Republic of Albania", in: Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Predrag Petrović (eds), *Security Policies in the Western Balkans*, Belgrade Center for Security Policy, Belgrade, 2010, p. 10.

indikatore, kao i pozitivan uticaj sveukupnog razvoja na unutrašnje bezbednosno okruženje. Međutim, ističu se problemi sa kojima se ova država suočava, poput organizovanog kriminala, terorizma i odsustva kontrole nad oružjem u posedu građana, nekontrolisanih migracija, prirodnih katastrofa, proliferacije oružja za masovno uništenje.¹⁹ Očigledno se insistira na asimetričnim pretnjama koje predstavljaju najveće i najnovije izazove za oružane snage, kako na globalnom tako i na regionalnom i nacionalnom nivou. Što se tiče eksternih pretnji i rizika, navode se radikalna etnička osećanja u regionu, kao i mogućnost da države upotrebe svoje oružane snage upravo iz ovih razloga – što može uticati na bezbednost Republike Albanije. Pod ovakvim uslovima, albanske oružane snage imaju ključnu ulogu u pružanju doprinosa izgradnji regionalnog poverenja.²⁰

Republika Albanija je krajem 20. i početkom ovog veka, izradu strategijsko-doktrinarnih dokumenata prilagođavala procesima priključenja NATO-u. Četiri godine nakon što je predstavila Strategiju nacionalne bezbednosti od 2000. godine, ova država je usvojila noviju verziju pomenutog dokumenta sa izvesnom dopunama. Iako je postala članica NATO-a 2009. godine, nije se žurilo sa izradom novih dokumenata. Poslednja Strategija nacionalne bezbednosti doneta je 2014. godine, dok je nova Vojna strategija doneta 2015. godine.²¹ Usled promena u vojnim konceptima pojedinih zemalja članica NATO-a do kojih je došlo u periodu nakon 2014. godine, u ovom radu ćemo razmatrati strategije od 2004. i 2005. godine.

Na osnovu uvida u javno dostupnu Strategiju nacionalne bezbednosti Republike Albanije (2004) može se zapaziti sledeće. U njenom uvodnom delu se ovom dokumentu pridaje nacionalni karakter time što predstavlja odraz bezbednosne politike građana, društva i albanske demokratske države u borbi protiv spoljnih i unutrašnjih rizika i pretnji. Fundamentalne misije u oblasti odbrane definisane su Strategijom nacionalne bezbednosti Republike Albanije i saglasne su sa univerzalnim vrednostima: zaštitom suvereniteta Republike Albanije, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, prava na život i imovinu, nacionalnih vrednosti i dostojanstva, te kontinuitetom demokratskog razvoja i ekonomskog prosperiteta i članstvom u međunarodnim bezbednosnim strukturama.²² Strateški cilj njihove

¹⁹ "National Military Strategy", Parliament of the Republic of Albania, May 2005, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/strategic-documents/99-national-military-strategy, 11/06/2018, p. 4.

²⁰ Ibid., p. 4.

²¹ Dejan R. Đorđević i Vladimir Katančević, „Komparativna analiza strategijsko-doktrinarnih dokumenata u sferi bezbednosti i odbrane”, *Vojno delo*, god. 68, br. 3, april–maj 2016, str. 137.

²² "The National Security Strategy of the Republic of Albania", Point 62, Parliament of the Republic of Albania, 2004, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/strategic-documents/100-national-security-strategy, 10/06/2018, p. 19.

odbrambene politike u tom momentu bile su integracije u evropske i evroatlantske bezbednosne strukture, za šta je postojala podrška domaće javnosti. Odbrambena politika predstavlja aktivan deo sistema nacionalne bezbednosti koji se konsoliduje sa strateškim okruženjem, izazovima i rizicima po nacionalnu bezbednost, kao i sa prednostima i nedostacima. Pored toga što se zalažu sa integracije, oni teže i jačanju bilateralnih odnosa sa državama članicama Alijanse, pri čemu ističu važnost odbrambene diplomatije i aktivnosti u kontroli naoružanja. Reforme u oblasti odbrane su usredsređene na stvaranje malih oružanih snaga, sa višim nivoom operativnosti i profesionalizacije kako bi se ispunile ustavne misije, kao i postigla interoperabilnost sa zemljama Alijanse.²³ Posebnu pažnju posvećuju prisustvu snaga NATO-a, SAD i OEBS-a, jer smatraju da doprinose uspešnom sprovođenju reformi oružanih snaga Albanije kroz reorganizaciju i modernizaciju.

U prilog transformaciji vojnih snaga govori Vojna strategija od 2005. godine. Ovaj dokument procenjuje interno i eksterno bezbednosno okruženje, progres u transformaciji i restrukturiranju oružanih snaga, evoluciju Dugoročnog plana Razvoja OS Republike Albanije. Pomenuta strategija definiše način na koji su oružane snage Albanije transformisane, organizovane, modernizovane i trenirane. Kao najznačajnija misija Oružanih snaga Albanije navodi se garancija nezavisnosti, teritorijalnog integriteta i institucionalnog reda u državi. Albanija još u Strategiji nacionalne bezbednosti navodi tri najznačajnija instrumenta za ostvarivanje nacionalne bezbednosti: diplomatski, ekonomski i vojni. Njene oružane snage jesu vojni instrument. Ostvarujući svoje glavne misije, vojska takođe učestvuje u pružanju humanitarne pomoći širom sveta, suprotstavljanju prirodnim katastrofama i u međunarodnim misijama (pod institucionalnim mandatom). Glavno dostignuće koje se želi postići na osnovu svih ovih misija su transformacija i modernizacija oružanih snaga radi stvaranja vojske koja će biti kvantitativno manja, ali čiji finansijski zahtevi će biti razumni i održivi za državnu ekonomiju. Ovakva vojna snaga će biti operativnija, profesionalnija i svakako motivisana.²⁴

Povećanje operativne sposobnosti oružanih snaga čini ih sposobnijim za interoperabilnost kroz proces integracije u evroatlantskim odbrambenim strukturama. Međutim, članstvom albanskih oružanih snaga u NATO-u ostvaruje se strateški cilj nacionalne odbrambene politike i pozitivan doprinos za internu i regionalnu bezbednost i stabilnost.²⁵ Na taj način se podržava angažovanje Alijanse

²³ Ibid., Point 63.

²⁴ "National Military Strategy", Parliament of the Republic of Albania, May 2005, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/strategic-documents/99-national-military-strategy, 11/06/2018, p. 5.

²⁵ Ibid., p. 8.

u funkciji ostvarivanja stabilnosti jugoistočne Evrope. Ovde se može uočiti sličnost Vojne strategije i Strategije nacionalne bezbednosti. Kada se pominju integracije, konstantno se ističe jačanje uloge NATO-a i drugih odbrambenih struktura u regionu. Albanija se za članstvo u evroatlantske strukture nije zalagala isključivo zbog modernizacije sopstvenih kapaciteta, već i radi njihovog većeg prisustva u regionu. Za razliku od Vojne strategije, u Strategiji nacionalne bezbednosti se pominju i snage SAD i OEBS-a.

Obe strategije Republike Albanije primarnu ulogu eksternog aktera za ostvarivanje stabilnosti u regionu daju NATO-u. Time što se Republika Albanija zalaže za veće prisustvo ovog vojno-političkog saveza u regionu, uz svoje punopravno članstvo, čini se da se potvrđuje teza da „male države” nastoje da ostvare strateške ambicije članstvom u koalicijama i savezima.²⁶ Učešćem u integracionim procesima i donošenjem kooperativnih strategija, male zemlje uvećavaju spoljnopolitički i vojni uticaj, te se može reći da u postmodernoj eri prevagu između tradicionalnog očuvanja *status quo*-a i širenja uticaja na posredan način preuzima druga opcija. Položaj Albanije u bezbednosnom okruženju se sa jedne strane opisuje u kontekstu Balkana, odnosno regiona koji je tokom istorije nasledio niz problema, a sa druge kao deo Evrope, gde zapadne demokratske države pozitivno utiču na stabilnost, demokratizaciju i integraciju.

Skoro svaki pasus strateško-doktrinarnih dokumenata od 2004. i 2005. godine svedoči o potrebi za učešćem u raznovrsnim operacijama i misijama na osnovu bilateralnih i multilateralnih ugovora. O privrženosti ovoj obavezi govore podaci prema kojima su albanske oružane snage angažovane u različitim misijama u zemlji i inostranstvu zbog političkih obaveza u okviru NATO-a, Ujedinjenih nacija i Evropske unije i deluju u okviru globalne antiterorističke koalicije od 1996. godine, počev od prve misije u Bosni i Hercegovini. Povećan je broj pripadnika albanske vojske u mirovnim misijama, pa je 6863 vojnih lica ukupno učestvovalo u vojnim operacijama od 1996. do decembra 2017. godine. Vojne snage Albanije završile su misije u Iraku, Čadu, Gruziji i Avganistanu. U decembru 2017. godine albanski vojnici su doprineli misijama na teritoriji Malija, Kosova i Metohije, Bosne i Hercegovine, Litvanije, u Egejskom moru i multinacionalnim mirovnim snagama jugoistočne Evrope (SEEBRIG).²⁷

²⁶ Jean-Marc Rickli, “European small states military policies after the Cold War: From territorial to niche strategies”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 3, September 2008, p. 10.

²⁷ “Engagement Policy and evidence of Albanian armed forces participation in peacekeeping missions”, Ministry of Defence Republic of Albania, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/international-missions, 11/12/2018.

Kada na osnovu navedenih dokumenata i priloženih referenci sagledamo oružane snage Republike Albanije, možemo zaključiti da se u određenoj meri uklapaju u Moskosov koncept postmoderne vojske. Kada se osvrnemo na pet organizacionih promena karakterističnih za postmoderni razvojni period vojske, vidimo da ih odbrambeni resor Republike Albanije sprovodi kroz proces reformi i modernizacije. U prvom redu zavisnost civilne i vojne sfere postoji zahvaljujući misiji oružanih snaga da pruži pomoć organima civilne vlasti u uslovima prirodnih katastrofa. Takođe, iako se kao glavna misija navodi odbrana od oružanog napada, ipak u većem delu prevladavaju misije neborbenog i netradicionalnog karaktera. Reč je o misijama humanitarnog karaktera, pri čemu se značajna pažnja posvećuje ne samo ratnoj opremi, već i razvoju infrastrukture i poboljšanju logistike. Modernizacija se postiže investicijama u opremu, dok se efikasnost snaga obezbeđuje kvantitativnim smanjenjem, namenskom i intenzivnom profesionalizacijom. Posebno značajno delovanje oružanih snaga je učešće u raznovrsnim operacijama i misijama na osnovu bilateralnih i multilateralnih ugovora.

Očigledno je da Albanija kroz institucionalne dokumente nastoji da istakne širi kontekst svojih pretenzija podržavanjem prisustva odbrambenih kolektivnih struktura u regionu, i davanjem velikog doprinosa regionalnom poverenju i razumevanju. O tome koliko je bila privržena svojim obavezama u okviru integracionih procesa u NATO, govori činjenica da je vrlo brzo postala njen član. Iako je u aprilu 2008. godine započela sa pristupnim pregovorima, već nakon godinu dana, odnosno 1. aprila 2009. godine, Albanija je zvanično postala član Alijanse.²⁸ Tome su doprineli njeni napori u nekoliko ključnih oblasti saradnje. U prvom redu se navodi aspekt bezbednosne kooperacije u vidu pružanja podrške NATO snagama prilikom okončanja humanitarne krize na Kosovu, sprovođenja misije u Bosni i Hercegovini, kao i izvođenja protivterorističkih operacija na Mediteranu. Drugi aspekt predstavlja reforma bezbednosnog i odbrambenog sektora na osnovu sprovođenja demokratizacije i procesa institucionalne transformacije. Ovom prilikom se ističe da se Albanija još 2005. godine pridružila konceptu operativnih sposobnosti, čiji je mehanizam usmeren na operacije koje se evaluiraju u funkciji boljih integracija u NATO. Albanija je takođe jačanjem nacionalnih kapaciteta unapredila potencijalni odgovor na upravljanje prirodnim katastrofama kroz učešće u aktivnostima koje organizuje Evroatlantski centar za koordinaciju odgovora na katastrofe. Članstvo Albanije je bilo očekivano zahvaljujući podršci javnog mnjenja podstaknutoj merama tzv. javne diplomatije kojima su promovisana prava, vrednosti i obaveze politike NATO-a.

²⁸ "NATO Secretary General welcomes Albania and Croatia as NATO members", NATO Press Release, 1 April 2009, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52342.htm, 11/12/2018.

Hrvatska

Prilikom analize bezbednosnog okruženja u strateškim dokumentima, Republika Hrvatska na globalnom nivou uočava trendove povezane sa klimatskim promenama, demografskim kretanjima i migracijama stanovništva, globalizacijom, razvojem novih tehnologija, kao i jačanjem uloge nedržavnih aktera. Takođe se sa povećanjem jaza između bogatih i siromašnih ističe pojava bakterija i virusa, otpornih na lekove. Napadi u kibernetičkom prostoru ugrožavaju bezbednost pojedinaca, organizacija i država. Osim toga što dovodi do povrede osetljivih podataka, kibernetički kriminal izaziva žrtve i štete u materijalnom svetu. Radikalne ideje i pokreti koji prerastaju u terorizam i ekstremizam šire se društvenim mrežama i dosežu opseg koji do sada nisu imali. Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske od 2017. godine predviđa da će na globalnom nivou doći do sučeljavanja između država zbog povećane potrebe za pristupom hrani, vodi, komunikacijama i energiji. Ovakvi konflikti će biti toliko nejasni, da će biti teško razlučiti stanje mira i rata. Može se zapaziti da je ovakvo tumačenje savremenih sukoba retko zastupljeno u strateškim dokumentima, ali ispravno. Nova krizna žarišta su promenila prirodu ratovanja, pa samim tim uticala i na promenu karaktera sistema nacionalne bezbednosti.

U Strategiji nacionalne bezbednosti su dalji nivoi analize bezbednosnog okruženja prilagođeni regionalnim organizacijama čiji je član Republika Hrvatska. Tako na nivou evropskog susedstva, kao značajne pretnje uočavaju se: međunarodni terorizam, nezakonite migracije, ekstremizam, organizovani kriminal i hibridno ratovanje. Kao konkretnu potencijalnu opasnost pored samih terorističkih napada, navodi se veliki broj građana povratnika koji iz Evrope putuju u Siriju i Irak da bi ratovali. Njihov povratak na evropski kontinent predstavlja bezbednosni rizik. Između ostalog se naglašava problem neusaglašene politike Evropske unije u kontekstu odgovora na migrantska kretanja, finansijske probleme i rešavanje kriza. Sve se više osećaju geopolitičke napetosti, posebno one od izbijanja krize u Ukrajini. Najveći problemi u regionu jugoistočne Evrope su korupcija, nezaposlenost, etničke aspiracije, odnosno međunacionalne napetosti koje se odražavaju i na hrvatske interese. Upravo zbog takvih opasnosti, prisustvo NATO-a je važan faktor stabilnosti. Hrvatska kao veliku pretnju vidi jačanje radikalnog nacionalizma oličenog u velikodržavnim ideologijama. Aktuelni problemi sa kojima se suočava ova država su: nerešena pitanja o razgraničenju sa pojedinim državama, što bi moglo ugroziti kontrolisanje državne granice; izloženost političkom i obaveštajnom delovanju činilaca koji su protiv politike EU i NATO; hibridni napadi sa elementima kibernetičkog, asimetričnog delovanja u cilju slabljenja hrvatskog suvereniteta; teritorija RH kao tranzit pripadnika terorističkih organizacija za šta se koriste

nezakonite migracije; nasilje, ekstremistička retorika i simbolika navijačkih i drugih organizacija narušavaju ugled RH u regionu i svetu; korupcija u javnom sektoru; kibernetičke pretnje zbog uspostavljanja sistema e-zdravstva i e-uprave; organizovani kriminal; negativna demografska struktura; zavisnost od energenata; klimatske promene; minsko-eksplozivna i neeksplozirana sredstva preostala iz Domovinskog rata; prirodne i ljudskim delovanjem izazvane katastrofe.²⁹

Veliki značaj se pridaje NATO-u kao garanciji kolektivne odbrane, faktoru odvracanja i odbrane teritorije, stanovništva i nacionalnog suvereniteta. Hrvatska će doprinostiti misijama u okviru Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike EU i nastojaće da u misije šalje najbolje civilne stručnjake iz privatnog, akademskog sektora i građanskog društva. Poseban naglasak je na razmeni informacija između političkog i akademskog sektora jer je Hrvatska postala svesna značaja dostignuća u širokom rasponu istraživačkih područja, savremenih tehnologija, i drugih inovacija koje podižu odbrambenu industriju na viši nivo. Neizostavni deo u sektoru odbrane je demokratska i civilna kontrola oružanih snaga u skladu sa nacionalnim potrebama i demokratskim standardima. Promene u Strategijskom pregledu obrane od 2018. godine u odnosu na stariju verziju ovog dokumenta, sažeto se odnose na: promene u strateškom okruženju koje imaju implikacije na sposobnosti oružanih snaga Republike Hrvatske; novu bezbednosnu situaciju u Evropi, i izloženost novim pretnjama i rizicima na istoku i jugu; razvoj sposobnosti zasnovane na NATO procesu planiranja odbrane koji postavlja i zahteva mobilnije i sigurnije snage, kao i veću spremnost za učešće u operacijama visokog intenziteta; ubrzani razvoj vojne tehnologije koji u kontinuitetu stvara promenu karaktera ratovanja, postavljajući pred strateške planere posebne zahteve za preispitivanje doktrine upotrebe snaga; političke smernice koje proističu iz Programa Vlade Hrvatske za mandat 2016–2020. godine; i smernice koji proizlaze iz Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske kao glavne nacionalne definicije za potrebne sposobnosti hrvatske vojske.³⁰

Iako se može pretpostaviti sa razumnim nivom verovatnoće da bliska budućnost ne donosi ozbiljne konvencionalne vojne pretnje, brz i nepredvidiv geopolitički razvoj okolnosti ne dozvoljava da se potpuno isključe. Moderne pretnje nacionalnoj bezbednosti uključuju posredne akcije, bez potrebe za ugrožavanjem celovitosti teritorije Hrvatske, ali s ciljem slabljenja državnog suvereniteta ili uticaja državnih institucija. Razvoj novih tehnologija i njihova upotreba u vojsci, jačanje uticaja

²⁹ „Strategija Nacionalne Sigurnosti Republike Hrvatske”, Hrvatski sabor, 14. jul 2017, <https://www.soa.hr/UserFiles/File/Strategija-nacionalne-sigurnosti-RH.pdf>, 15/07/2018, str. 2–3.

³⁰ „Strateški pregled obrane”, Vlada Republike Hrvatske, https://www.morh.hr/images/stories/_morh_2018/pdf/spo_2018.pdf, 24/07/2018, str. 8.

nedržavnih faktora na međunarodnom nivou i hibridno ratovanje, ukazuju na buduće aktivnosti vojske kao kompleksnije i višedimenzionalnije. Moderni takozvani virtuelni front uključuje prikrivene, informativne i kibernetске aktivnosti. Prema tome potrebno je postići ciljeve u operacijama i jaku sposobnost prilagođavanja promjenama scenarija u širokom spektru operacija – od onih visokog stepena intenziteta do perioda postkonfliktne stabilizacije i operacija očuvanja mira. Savremeni izazovi zahtevaju inovativni i proaktivni pristup tradicionalnom konceptu upotrebe oružanih snaga. Shodno tome, Strategijski pregled obrane Republike Hrvatske sa izmenama i dopunama, proširena je bezbednosna paradigma koja zahteva veću sinergiju između državnih institucija, privatnog sektora i građana. Stoga će odbrambene snage razvijati nova znanja i veštine u funkciji održavanja interoperabilnosti sa savezničkim snagama, i koordinacije sa drugim društvenim institucijama sistema nacionalne bezbednosti.

Učestvujući u operacijama i misijama u okviru međunarodnih organizacija, odbrambena diplomatija Republike Hrvatske gradi međunarodni uticaj. Time postiže solidan savez i partnerstva, stvarajući potencijal za uticaj na dizajn politika međunarodnih organizacija u oblastima od hrvatskog nacionalnog interesa. Ekspanzija učešća hrvatske vojske može se zabeležiti devedesetih godina, da bi tokom narednih godina postala deo međunarodne vojne saradnje. Od 2003. godine njene oružane snage su bile angažovane u vojnoj misiji ISAF radi potpore miru u Avganistanu.³¹ Delovanje oružanih snaga u odgovoru na nedavnu migrantsku krizu pokazala je da su njihove sposobnosti brzo dostupne, višenamenske i van tradicionalnog zadatka. Korišćenje sposobnosti hrvatske vojske za podršku civilnim institucijama i delujući u sinergiji s drugim akterima, potvrđene su kao neophodne, veoma vredne i društveno poželjne.

Standardi koje shodno članstvu u NATO-u mora postići, utiču podsticajno na nju omogućavajući joj da postane jedna od najsavremenijih armija u regionu. Članstvo Hrvatske u Severnoatlanskom savezu i Evropskoj uniji rezultirali su donošenjem brojnih strateških dokumenata. Dugoročnim planom razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske za razdoblje od 2015. do 2024. godine preciznije su utvrđene konkretne promene načinjene na putu ka transformaciji vojnog resora, kao što je npr. ukidanje obaveznog služenja vojnog roka.³² Umesto njega je uvedeno dobrovoljno služenje vojnog roka, ali je broj onih koji služe dosta manji od

³¹ Mirko Bilandžić, „Hrvatska vojska u međunarodnim odnosima”, *Polemos*, Vol. XI, No. 22, 2008, str. 16.

³² „Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske za razdoblje od 2015. do 2024. godine”, Hrvatski Sabor, <https://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije/10670-dugorocni-plan-razvoja-oruzanih-snaga-republike-hrvatske-2015-2024.html>, 25/07/2018.

predviđenog broja (2000) zbog nedostatka finansijskih sredstava. Nesumnjivo velika uloga posvećuje se ljudskom faktoru kroz sistem obrazovanja u odbrani. Iako je struktura sile determinisana postojanjem male profesionalne armije, značaj ljudskih resursa se ne umanjuje. Unapređenje obrazovnih potencijala ne ogleda se samo u okviru savremenih programa nastave na vojnoj akademiji, već i kroz razvijanje bezbednosne kulture u celokupnom društvu.

Strateški pregled obrane naglašava uključivanje celokupnog društva u odbrambenu politiku zemlje, te u skladu sa time i jačanjem bezbednosne kulture možemo reći da hrvatska država radi na jačanju svesti za koju veruju da će ojačati sveukupnu bezbednost društva i očuvanje nacionalnih interesa. Ovde možemo uočiti ono o čemu su govorili najstariji teoretičari civilno-vojnih odnosa, poput Morisa Janovica, koji je tvrdio da vojni poziv nije samo zanimanje, već i stil života, te da poseduje veliku društvenu odgovornost i potrebu integracije u društvo.³³ Otvorena komunikacija sa javnošću, programi obrazovanja i prakse doprineće razumevanju međusobnih pozicija, uloga u obostranu korist i kao krajnjem ishodu – razvijanju bezbednosne kulture. Iz navedenog se može izvući zaključak da za Hrvatsku civilno-vojni odnosi nisu samo odnosi političkog karaktera, već deo sveukupnih društvenih odnosa.

Analiza navedenih dokumenata Republike Hrvatske pruža se sveobuhvatna slika strateških interesa i ciljeva, kao i pretnji koje ih ugrožavaju. Posebno se u borbi protiv svih oblika ugrožavanja ističe participacija građanskog društva, brojnih društvenih, stručnih i akademskih krugova u aspektima ostvarivanja boljeg životnog standarda i sigurnosti. Ovakav način uključivanja nedržavnih aktera je vrlo značajan, jer time država izražava zainteresovanost za relevantno mišljenje i studiozne ideje javnog mnjenja. Takođe, time prati teorijski i praktični trend zanemarivanja državocentričnog pristupa ustupajući značajan udeo građanskom društvu i njegovim članovima. Možda je takozvana modernizacija strateških dokumenata jedino pristupa u slučaju Hrvatske, imajući u vidu da je ona u regionu jedna od retkih članica EU i NATO-a. Međutim, prema mišljenju nekih autora ovakav ishod je bio očekivan i prognozan. U tom smislu je još 2008. godine uočeno da je Republika Hrvatska na pravom putu da uskoro postane članica pomenutih organizacija.³⁴ Ovakvim statusom jedna država podržava mir i stabilnost, za čije je ostvarivanje na Zapadnom Balkanu neophodno prisustvo NATO-a i EU.³⁵

³³ Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960, p. 175.

³⁴ Ronald D. Asmus, "Europe's Eastern Promise: Rethinking NATO and EU Enlargement", *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 1, January–February 2008, p. 10.

³⁵ Milan Jazbec, *Security and Diplomacy in the Western Balkans*, International Institute for Middle East and Balkans Studies, Ljubljana, 2007, p. 10.

Članstvo ove države u sistemima kolektivne bezbednosti i odbrane iznedrilo je potrebu usvajanja i novih vrednosnih stavova. U ovom pogledu postoji skepticizam koji može da se predstavi kao jedan vid izazova novijeg doba. Iako se ne može reći da je u pitanju pretnja oružanog karaktera, ipak nepostojanje određenog kulturološkog ili vrednosnog kompromisa može ozbiljno urušiti motivaciju državnih institucija (između ostalog i vojske). Kao jedan od značajnih problema koji su usmereni ka smanjenju uticaja njenih državnih institucija i slabljenju suvereniteta je i obaveštajna delatnost. Definisane misije oružanih snaga je prilagođeno analiziranoj percepciji pretnji koje egzistiraju u realnom globalnom, regionalnom i nacionalnom bezbednosnom okruženju. Pa tako postoje tri misije oružanih snaga koje su karakteristične i za druge zemlje Zapadnog Balkana: odbrana od oružanog napada spolja, davanje doprinosa međunarodnom miru i bezbednosti, kao i pomoć civilnim organima vlasti. Hrvatska je u svojoj Strategiji nacionalne sigurnosti pomenula oblast odbrambene diplomatije, na taj način praveći osvrt na značaj ostvarivanja odnosa saradnje i poverenja u oblasti odbrane. Nijedna zemlja Zapadnog Balkana ovaj aspekt odbrambene politike nije pomenula, mada predstavlja imperativ u uslovima kada jezik oružja sve više biva zamenjen jezikom kompromisa i zajedničkih interesa. Upravo je ova konstatacija još jedna bitna karakteristika postmoderne ere, one koju opisuje Čarls Moskos. Republika Hrvatska je u sadržini svojih dokumenata dokazala važnost interakcije civila i vojnih profesionalaca, kroz kontinuirano isticanje potrebe za civilnim ekspertima u odbrambenoj naučno-istraživačkoj delatnosti. Uključivanjem civilnih eksperata u rešavanje kompleksnih bezbednosnih problema, kao i proširenjem paradigme civilno-vojnih odnosa, može se uočiti približavanje civilne i vojne sfere. Na ovaj način se organizacionim promenama poput proširenja svrhe i misija vojske, izmeni njihove strukture u vidu kvantitativne redukcije, učešću u multinacionalnim operacijama, pridružuje približavanje civilne i vojne sfere. Shodno svim kriterijumima i rezultatu istraživanja, hrvatska vojska je jedna od savremenih armija današnjice.

Zaključna razmatranja

Nakon završetka Hladnog rata promenila se struktura svetskog poretka i ambijent u kojem deluju države, regionalne i međunarodne organizacije. U uslovima relativnog mira postalo je upitno rešavanje savremenih bezbednosnih problema, uz osvrt na aktere koji bi mogli da tako nešto omoguće. NATO alijansa kao vojno-politički savez uvidela je mogućnosti za prošireno polje svog delovanja, na način koji će doprineti ostvarivanju međunarodnog mira i bezbednosti. Ulogu izvoznika i garanta stabilnosti na regionalnom i međunarodnom planu Alijansa je preuzela

implementacijom alternativnih modela za transformaciju sopstvenih kapaciteta. Proces reformi i modernizacije savezničkih snaga ogledao se u sprovođenju intezivne profesionalizacije kvantitativno manjih armija, sa visokim nivoom efikasnosti, fleksibilnosti i adaptibilnosti. Na ovaj način su geopolitičke okolnosti u post-hladnoratovskoj eri iznedrile reorganizaciju savezničkih snaga Severnoatlantskog ugovora. Uzevši u obzir pomenute strukturalne promene, može se doći do zaključka da je reč o procesima koji su istovetni sa teorijskim konceptom Čarlsa Moskosa i pet organizacionih promena karakterističnih za postmoderne armije.

Pokušavajući da obezbede stabilnost i članstvo u NATO savezu, mnoge zemlje Zapadnog Balkana podvrgle su se određenim promenama koje deklarišu sistemi kolektivne bezbednosti i odbrane. Među prvim zemljama pomenutog regiona, koje su dobile status članica u Severnoatlantskom savezu nalaze se Republika Albanija i Republika Hrvatska. Usvajajući standarde koje je Alijansa propisivala u skladu sa savremenom geopolitičkom konstelacijom, ove zemlje omogućile su sebi punopravno članstvo. Modernizujući svoj resor odbrane, Republike Hrvatska i Albanija obezbedile su adaptibilnost usmeravajući svoju odbrambenu politiku i njene elemente na kompleksne multirizične situacije. Analizirajući strategijsko-doktrinarni i normativni dokumente dveju zemalja, možemo da zaključimo da se njihove transformisane armije na teorijskom i praktičnom nivou mogu kvalifikovati kao postmoderne. Na osnovu navedenih rezultata istraživanja potvrđuje se osnovna hipoteza o uticaju posthladnoratovske geopolitičke postavke na stvaranje postmodernih armija Albanije i Hrvatske posredstvom integracionih procesa u NATO.

Bibliografija

- Asmus, Ronald D., "Europe's Eastern Promise: Rethinking NATO and EU Enlargement", *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 1, January–February 2008, pp. 95–106.
- Bilandžić, Mirko, „Hrvatska vojska u međunarodnim odnosima”, *Polemos*, Vol. XI, No. 22, 2008, str. 11–27.
- Clarke, John L., *What Should Armies Do? Armed Forces and Civil Security*, Routledge, London, 2016.
- Đorđević, Dejan R. i Katančević, Vladimir, „Komparativna analiza strategijsko-doktrinarnih dokumenata u sferi bezbednosti i odbrane”, *Vojno delo*, god. 68, br. 3, april–maj 2016, str. 122–140.
- Fierke K. M., Wiener Antje, "Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement", *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 5, February 2011, pp. 721–742.

- Glišić, Miroslav, „Novi strateški koncept NATO: aktivno angažovanje i moderna odbrana”, *Vojno delo*, god. LXIII, jesen 2011, str. 67–84.
- Grillot, Suzzete R., Cruise, Rebecca J., D’Erman, Valerie J., “Developing security community in the Western Balkans”, *International Politics*, Vol. 47, Issue 1, December 2009, pp. 62–90.
- Hallams, Ellen, Schreer, Benjamin, “Towards a Post-American Alliance? NATO burden-sharing after Lybia”, *International Affairs*, Vol. 88, March 2012, pp. 313–327.
- Hide, Enri, Kamberi, Geron, “Case study Republic of Albania”, in: Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Predrag Petrović (eds), *Security policies in the Western Balkans*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2010, pp. 9–32.
- Janowitz, Morris, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960.
- Jazbec, Milan, *Security and Diplomacy in the Western Balkans*, International Institute for Middle East and Balkans Studies, Ljubljana, 2007.
- Kavalski, Emilian, “From the Western Balkans to the Greater Balkans Area: The External Conditioning of ‘Awkward’ and ‘Integrated states’”, *Mediterranean Quarterly*, Vol. 17, No. 3, Summer 2006, pp. 86–100.
- Križ, Zdenek, *NATO after the end of the Cold War*, Masaryk University, Brno, 2015.
- Moskos, Charles, Williams, John Allen, Segal, David, *The Postmodern Military*, Oxford University Press, New York, 2000.
- Nathan, Laurie, “Domestic Instability and Security Communities,” *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 2, 2006, pp. 275–299.
- Rickli, Jean-Marc, “European small states military policies after the Cold War: From territorial to niche strategies”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 3, September 2008, pp. 307–325.
- Walander, Celeste E., “Institutional Assets and Adaptibility: NATO After Cold War”, *International Organization*, Vol. 54, Issue 4, 2003, pp. 705–735.

Dokumenti

- „Dugoročni plan razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske za razdoblje od 2015. do 2024. godine”, Hrvatski Sabor, <https://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije/10670-dugorocni-plan-razvoja-oruzanih-snaga-republike-hrvatske-2015-2024.html>, 25/07/2018.

- “Engagement Policy and evidence of Albanian armed forces participation in peacekeeping missions”, Ministry of Defence Republic of Albania, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/international-missions, 11/12/2018.
- “National Military Strategy”, Parliament of the Republic of Albania, May 2005, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/strategic-documents/99-national-military-strategy, 11/06/2018.
- “NATO Secretary General welcomes Albania and Croatia as NATO members”, NATO Press Release, 1 April 2009, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52342.htm, 11/12/2018.
- “Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization – Active Engagement, Modern Defence”, Lisbon, 2010, <https://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>, 15/11/2018.
- „Strategija Nacionalne Sigurnosti Republike Hrvatske”, Hrvatski sabor, 14. jul 2017, <https://www.soa.hr/UserFiles/File/Strategija-nacionalne-sigurnosti-RH.pdf>, 15/07/2018.
- „Strateški pregled obrane”, Vlada Republike Hrvatske, https://www.morh.hr/images/stories/_morh_2018/pdf/spo_2018.pdf, 24/07/2018.
- “The National Security Strategy of the Republic of Albania”, Parliament of the Republic of Albania, 2004, www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/strategic-documents/100-national-security-strategy, 10/06/2018.

Jovanka KUVKALOVIĆ

**THE IMPACT OF GEOPOLITICAL CONDITIONS IN THE EMERGENCE OF
POSTMODERN MILITARY IN THE WESTERN BALKANS:
THE CASES OF CROATIA AND ALBANIA**

The phrase the postmodern military comes from a theoretical concept whose creator was American military sociologist Charles Moskos. His idea was to observe, analyze and conceptualize the role of the military in society and state, after the end of the Cold War. The period since the Cold War until today Moskos named as "postmodern". During this time, the new world order and power balance created a security constellation with specific features. The collapse of communism in the Soviet Union and Eastern Europe, the bipolar division of the world, the different physiognomy of war and security threats, marked the new geopolitical context. In these conditions, NATO as one of the most important political-military alliances was challenged to create a response to new security threats with the asymmetric character. As a result, NATO adapted its capacities and function through an intensive process of reform and modernization. The Alliance became more attractive for many states which were not members, especially because they could not rely on their individual efforts in the complex security environment. From the perspective of these states, integration in NATO could provide them support, protection, and also an improvement for their armies. One of the main points in integrations was to adopt standards which were related to the modernization of military. Through modernization and its implementation, one of the main tasks was to reduce forces, making them more adaptable and capable to face with potential threats. Bearing in mind that the Republic of Croatia and the Republic of Albania are one of the first states in the Western Balkans that have become NATO members, they are considered as reference research facilities. By analyzing their strategic and doctrinal documents, the obtained insight leads us to the next conclusions. From a theoretical point of view, creating postmodern armies with all characteristics that Charles Moskos attributes in his theory are compatible with the armies of the states which are the members of NATO. Based on this thesis, the application of Charles's theoretical concept was justified. Also, the results have confirmed the general hypothesis which refers to the fact that the geopolitical circumstances, in an indirect way through the adaptation and integration processes in the NATO Alliance, have influenced the creation of a postmodern military in the way that Moskos represents. A wider political dimension is reflected in the commitment of Croatian and Albanian defense policies to the peaceful and defensive goals, such as international peace and stability.

Key words: postmodern military, NATO, geopolitical circumstances, Western Balkans, Albania, Croatia.

PRIKAZI

Tesna povezanost ljudske bezbednosti i međunarodnih odnosa u Arktičkom krugu

Kamrul Hossain, José Miguel Roncero Martín & Anna Petrétei (eds), HUMAN AND SOCIETAL SECURITY IN THE CIRCUMPOLAR ARCTIC – LOCAL AND INDIGENOUS COMMUNITIES, BRILL Publishing, Leiden, 2018, 407 pp.

Socijetalna bezbednost predstavlja jednu od sedam dimenzija koncepta ljudske bezbednosti, koji je popularizovan 1994. godine objavljivanjem posebnog Izveštaja Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (*United Nations Development Programme*). Od tog trenutka, naučni naponi za etabliranjem istraživačkih praksi i pristupa koji bi na celovit način objasnili složen fenomen individualne bezbednosti teku u nekoliko različitih pravaca. Ni nakon više od dvadeset godina od iniciranja ovog koncepta istraživačka metodologija i dalje ostaje neujednačena. Zbog toga je fokus istraživača pomeren na masovniju naučnu produkciju kako bi priroda istraživanih pojava bila adekvatnije objašnjena.

Tematski zbornik *Human and Societal Security in the Circumpolar Arctic – Local and Indigenous Communities (Ljudska i socijetalna bezbednost u regionu Arktika – lokalne i domorodačke zajednice)* predstavlja jedan od takvih napora. Zbornik nudi holistički pristup razumevanju bezbednosti lokalnih autohtonih zajednica na Arktiku, sa posebnim fokusom na jedan od podregiona – region Barentcovog zaliva. Objavljen je u aprilu 2018. godine u okviru edicije „Studije polarnog prava”, a nastao je kao rezultat rada na projektu *HUSArctic* sprovedenog na Univerzitetu Lapland u Finskoj.

Centralna ideja zbornika je da prikaže uporednu i interdisciplinarnu perspektivu u kojoj se Arktik postavlja kao referentni objekat, a posebna pažnja se posvećuje analizi uslova života lokalnih autohtonih zajednica kao važnog aspekta nacionalne bezbednosti, i posledično, spoljne politike država arktičkog kruga – Švedske, Norveške, Finske, Rusije, Kanade i Islanda. Prema akademskom doprinosu koji formiraju, može se reći da članci u okviru ovog zbornika imaju trostruki doprinos. Najpre, on u sebi sadrži pregledne studije i akademske polemike u vezi sa teorijskim potrebama i daljim pravcima izučavanja ljudske bezbednosti. Osim toga, zbornik sadrži i prikaze specifičnih nalaza istraživanja konkretnih pretnji i potencijalnih problema sa kojima se suočavaju autohtone zajednice u arktičkom regionu u svojim državama. Na posletku, u zborniku su sadržani i članci čije preporuke relevantnim političkim odlučiocima i zainteresovanim društvenim akterima mogu pomoći u kreiranju praktičnih politika za poboljšanje spoljnopolitičkih odluka koje se tiču očuvanja nacionalne

bezbednosti i minimizacije potencijalnog međuetničkih tenzija koje se pojavljuju među pripadnicima manjina. Sveobuhvatne teme o individualnoj i socijetalnoj bezbednosti dotiču se iz različitih uglova i disciplinskih pristupa, dok su naučne diskusije fokusirane na širi kontekst od klasičnog jezgra koji se javlja u okviru studija bezbednosti.

Sa ukupno 17 članaka, zbornik je tematski podeljen na četiri dela čineći koherentnu celinu, koja se specifično bavi izazovima sa kojima se suočavaju arktičke populacije, koje su važne za posmatranje iz perspektive ljudske bezbednosti. Prvi deo čini uvodni članak urednika koji se odnosi na opšti uvod u tematiku zbornika, kao i na aspekte ljudske bezbednosti koji čine analitičku alatku za potrebe empirijske analize odnosno sprovođenja relevantnih istraživanja. Autori ukazuju da Arktik nije jedinstveno niti homogeno područje, te u tom smislu čini geografski prostor koji je povoljan za izučavanje razlika unutrašnjih i spoljnih politika nekoliko nacionalnih država.

Drugi deo zbornika sastoji se od članaka koji apliciraju najznačajnije teorijske postulate postojećih koncepata na krug Arktika. Nakon uvodnog članka koji se bavi pregledom politika i strategija koje mogu biti upotrebljene zarad povećanja nivoa ljudske bezbednosti, ovo poglavlje se nastavlja na još četiri dodatna članka. Prvi članak empirijski izučava industrijske centre Ruske Federacije sa centralnim istraživačkim pitanjem koje se tiče održivog razvoja i zagađenja životne sredine. Grupa autora u članku „Ljudska bezbednost, rizici i održivost u arktičkoj politici Švedske”, nastoji da opiše održivost i rizike od međuetničkih tenzija među lokalnim zajednicama, kao determinante spoljne politike Švedske prema susedima – Finskoj i Norveškoj, i posredno, Ruskoj Federaciji. Prateći tematiku poglavlja, naredni članak analizira potencijalnu primenu tradicionalnih postulata kolonijalizma i državnosti u odnosu na deo populacije Samija koji nastanjuje najsevernije delove Norveške. Poslednji članak u ovom poglavlju analizira bilateralne odnose Švedske i Norveške kroz prizmu kosmičkog programa obe zemlje, te narušavanja socijetalne bezbednosti lokalne populacije Sami.

Treće poglavlje zbornika sa ukupno šest članaka posvećeno je arktičkim društvima i implikacijama koje industrija ima po njihovu egzistenciju u kontekstu globalnog razvoja. Prvi članak poglavlja pruža opsežnu geopolitičku predikciju razvoja regiona Barentovog zaliva, u kojoj ukazuje da ovaj region osim prirodnih bogatstava ima mnogo veće kapacitete nego što je nivo iskorišćenosti. Drugi članak analizira individualnu i socijetalnu bezbednost domorodačke zajednice Komi-Izma, u regionima severne Rusije bogatim naftom i gasom. Članci u ovom poglavlju takođe ukazuju na povoljnu socijalnu politiku i uslove rada lokalnih zajednica kao na značajne segmente donošenja odluka u političkom životu Finske. Poglavlje je zaključeno člankom čiji je osnovni narativ pravo ljudskih prava

u kontekstu problema koji nastaju zbog ekstrakcije prirodnih sirovina i zagađenja životne sredine.

Četvrto poglavlje posvećeno je kulturnom identitetu i vrednostima zajednice kao preduslovom stvaranja koherentnih spoljnih politika država Arktika. Relativna autentičnost položaja lokalnih zajednica u odnosu na ostale regione sveta ogleda se u specifičnoj percepciji državnih institucija prema obezbeđivanju povoljnih uslova socijetalne bezbednosti. Argumentaciju za to u ovom poglavlju pružaju četiri članka ističući značaj digitalnih tehnologija za očuvanje identiteta i kulture malih zajednica kao i položaj žena u društvima u arktičkim državama. Jedan od članaka navodi status manjinskih zajednica poreklom iz Finske, a koji žive u Ruskoj Federaciji, čiji položaj bitno determiniše bilateralne odnose dveju država. Na sličan način jedan od članaka prikazuje rast zajedničkih investicija Švedske i Norveške u geoprostoru Arktika kao podsticaj za očuvanje kulturološke posebnosti lokalnog stanovništva.

Ovaj zbornik radova je predstavio do sada malo konceptualizovanu vezu između ljudske bezbednosti i međunarodnih odnosa. U poslednjem članku urednici zastupaju stanovište da ljudska bezbednost kao integralni deo nacionalne bezbednosti predstavlja osnov kreiranja spoljne politike svake suverene države. Iako ne zanemaruju neposredno empirijsko dokazivanje postojanja pretnji po socijetalnu bezbednost zajednicama Arktika, urednici zbornika veruju da međunarodne odnose i spoljnopolitičko delovanje država ovog regiona još uvek određuju strukturalni faktori koji prevazilaze okvire lokalnog.

Nenad STEKIĆ

Siromaštvo kao strukturni problem planetarne „periferije“

Ana Pantelić, SUZBIJANJE SIROMAŠTVA U ZEMLJAMA U RAZVOJU, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017, 370 str.

Delo *Suzbijanje siromaštva u zemljama u razvoju* ima 370 strana: osnovno štivo 297 strana, bibliografija 50 strana i 18 strana priloga. Štivo je dokumentovano sa 22 tabele i 42 slike. Spisak skraćenica i spisak strane terminologije s potrebnim prevodom i objašnjenjima pomažu čitaocu da lakše prati zamisli pisca. Predmet istraživanja, iz koga je proisteklo ovo delo, jeste siromaštvo u svetu i načini borbe za njegovo iskorenjivanje. Autorka polazi od činjenice da je siromaštvo složena društvena pojava svetskih razmera. Ova pojava nije samo ekonomska nego i socijalna, psihološka i politička. Stoga je i pristup njenom istraživanju nužno multidisciplinarnan. Ovaj pristup je do kraja dosledno sproveden.

Sušтина siromaštva predstavljena je na uverljiv način. Ono pogađa veliki broj ljudi. „Stres i pritisak od finansijske brige privremeno okupira sav kapacitet tako da može da dramatično smanji inteligenciju osoba zbog izuzetne usredsređenosti na napore za preživljavanje. Isto tako osobe koje su rođene u siromaštvu imaju lošiju početnu poziciju u životu od svojih vršnjaka“ (str. 289).

Siromaštvo prati čovečanstvo od kada postoji. Ono je od davnina prikazivano kao „stanje bede i očaja ili začarani krug iz koga nema izlaska. Siromašne osobe su predstavljene kao bespomoćne da sebe izvuku iz siromaštva, te im je neophodna pomoć drugih“. Ovakav stav počiva na isključivo ekonomskom rasuđivanju. Siromašna društva imaju nužno nedovoljnu štednju. S obzirom na nisku osnovu poređenja, čak i relativno visoka stopa štednje ne može da obezbedi apsolutni iznos ulaganja nužan za prevladavanje siromaštva. Zato je potreban priliv sredstava iz spoljnih izvora. Autorka daje jasan odgovor na tu dilemu: „(n)ije tačno da su svi siromasi bespomoćni, ali ni da su svi sposobni i da nikome nije potrebna pomoć“ (str. 107).

Dr Pantelić ističe da siromaštvo nije dato jednom zauvek. Zato ni pojedinac ni društvo ne smeju da se mire s njim. Ono podrazumeva neprekidnu borbu za zadovoljavanja osnovnih potreba. „Jasno je da su siromašne osobe posebno izložene rizicima i da je njihova ranjivost podjednako snažna kao i unutrašnja snaga i snalažljivost kojom uspevaju da, kroz kreativne i kompleksne strategije, prežive iz dana u dan“ (str. 107). Zanimljivo je kako je u knjizi slikovito predstavljena drama siromaštva. Obično se uzima da „siromašni misle za sebe da su siromašni. U praksi, siromašne osobe zapravo retko govore za sebe da su

siromašne. One se, kao većina ljudi, upoređuju sa osobama iz svog okruženja, konstatujući da bi moglo biti bolje, ali da im ipak nije tako loše kao nekima drugima (...) Činjenica da se oni sami ne identifikuju kao siromašni utiče i na njihovo povremeno (ne)prihvatanje socijalnih politika, programa i proizvoda” (str. 139).

Najveća usredsređenost siromaštva je u zemljama u razvoju. „Siromaštvo isključuje veliki procenat svetskog stanovništva iz društvenih i ekonomskih tokova, što umnogome uskraćuje korišćenje potencijala kako individua, tako i celokupnog stanovništva” (str. 296). Oko petine svetskog stanovništva je „zarobljeno u ciklusu deprivacije iz koga je teško izaći” (str. 296). Dr Pantelić hladnom vodom poliva optimiste koji veruju da će „u budućnosti postojati muzeji o siromaštvu jer će ono jednog dana nestati” (str. 296). Navedeni stav potvrđuje i najnovija tvrdnja američkog ekonomiste Ričarda Volfa (Richard Wolf, *Massachusetts Institute of Technology*) da današnji sistem jednakom efikasnošću proizvodi bogatstvo i siromaštvo. Ako je tako u najbogatijoj zemlji na svetu, razumljivo je da nije bolje ni u zemljama u razvoju. To znači da se mora računati s tim da je siromaštvo nevolja koja prati svet od kada postoji i da mu se kraj ne nazire.

Ali, to ne znači da se treba predati. U knjizi se zastupa stav u skladu s latinskom izrekom *dum spiro spero*. Čovečanstvom s tom velikom nevoljom, kao što je siromaštvo, ne može da se miri. Stoga borba protiv nje mora biti trajna. Ako ne može da se nazre konačni uspeh, ipak se može računati sa asimptotskim približavanjem konačnom cilju koji se verovatno nikada neće sasvim dostići.

Siromaštvo prinuđuje na svakodnevnu borbu za opstanak. Nivo siromaštva u svetu nije smanjen primenom tradicionalnih metoda. Naglasak je na tržišnom pristupu kroz finansijsku inkluziju i mikrofinansiranje, kao i kroz socijalnu inkluziju putem programa uslovnih novčanih transfera, prisutnih u preko 50 zemalja u razvoju. U knjizi je sprovedena studija slučaja na osnovu iskustva autorke u radu u Kolumbiji i drugim zemljama Latinske Amerike. Glavni činioci u borbi protiv siromaštva danas su: država kroz ekonomsku i socijalnu politiku, Ujedinjene nacije i Svetska banka i sami siromašni. U knjizi se posebno naglašava važnost uloge samih siromašnih u procesu borbe za smanjivanje siromaštva. Posebno je obrađena uloga dva metoda u borbi za smanjivanje siromaštva: mikrofinansiranje i uslovni finansijski transferi. Mikrofinansijska delatnost kao način borbe protiv siromaštva je dobila globalne razmere. Ona je milionima siromašnih pomogla da dobiju pristup finansijskim uslugama. No, ova medalja ima i drugu stranu: prezaduživanje korisnika kredita i uvećavanje siromaštva. Empirijska istraživanja ne pružaju osnovu za zaključak da je mikrofinansiranje bitno smanjilo siromaštvo, ali se ipak ono i dalje primenjuje, uz pokušaje da se

razumnije koristi. Uslovni novčani transferi su se pokazali uspješnijim u podsticanju „pozitivnih” ishoda, kao što su investicije u obrazovanje i zdravlje. Teza dr Ane Pantelić je da „socijalna pomoć u kojoj su primaoci aktivni učesnici u tom procesu, uspešno deluje u pravcu poboljšanja položaja najsiromašnijih slojeva stanovništva”.

Knjiga *Suzbijanje siromaštva u zemljama u razvoju* nesvakidašnje je monografsko delo. Dobro se zna da su posebno dragocena dela koja su sinteza ličnog iskustva pisca stečenog u praksi i rezultata naučnih istraživanja. Autorka knjige se u vidu zanimanja bavi strategijama za smanjivanje siromaštva, socijalnim inovacijama i održivim ekonomskim razvojem. To njeno iskustvo je raznovrsno, stečeno radom na tri kontinenta. Knjiga je nastala u toku petogodišnjeg istraživanja u Latinskoj Americi. Po našem znanju knjiga *Suzbijanje siromaštva u zemljama u razvoju* je prvo celovito studiozno delo o siromaštvu i borbi za njegovo iskorenjivanje na našem jeziku. Delo je na najvišem stepenu izrade. Metodološki je postavljeno i izrađeno *lege artis*. Provera postavljenih hipoteza je dovedena do kraja. Obrada je izvedena i teorijski i empirijski besprekorno.

Predmet dela je od prvorazredne važnosti i aktuelnosti. Zbog toga se može smatrati značajnim doprinosom našoj nauci i to ne samo ekonomskoj, nego, zbog multidisciplinarnog pristupa, društvenoj nauci uopšte. Iz tih razloga je ovo delo preporučljivo za sve zainteresovane za jedan veliki svetski i domaći društveni problem – siromaštvo i kako se boriti protiv njega. Posebno je preporučljivo kao oslonac za nastavu iz ekonomskih i društvenih nauka uopšte, a naročito je dragoceno kao uzor za doktorande kako se vodi istraživački postupak i vrši provera polaznih hipoteza.

Iz tih razloga s velikim zadovoljstvom preporučujemo da se s ovim delom upoznaju čitaoci *Međunarodnih problema*, našeg najvažnijeg časopisa za međunarodna pitanja.

Blagoje S. BABIĆ

UPUTSTVO ZA AUTORE

AUTORI SU DUŽNI DA SE U PRIPREMI RUKOPISA PRIDRŽAVAJU SLEDEĆIH UPUTSTAVA:

1. Rukopisi na srpskom ili engleskom jeziku treba da budu obima 6000–8000 reči (uzeto bez liste referenci) u *Word*-u (.doc i .docx). Obim prikaza knjiga može da bude 800–1500 reči.

2. Autorske priloge treba pisati latiničnim pismom, fontom *Times New Roman* veličine 12, sa paginacijom u donjem desnom uglu.

3. Naslov treba što vernije da opiše sadržaj članka i poželjno je korišćenje reči prikladnih za indeksiranje i pretraživanje. Naslov pisati velikim slovima, zadebljano (*bold*), veličina slova 14. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka *Italic*-u.

4. U napomeni koja u vidu fusnote stoji uz ime i prezime, autor navodi naziv institucije u kojoj je zaposlen, njeno sedište i svoju elektronsku adresu. U ovoj fusnoti autor može da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen.

5. Ispod naslova stoji apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči, koji treba da pruži kratak informativan prikaz članka predstavljanjem osnovnih hipoteza, cilja, metoda i rezultata istraživanja i to tako da se može koristiti prilikom indeksiranja u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ispod apstrakta autor prilaže najviše 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka. Podsećamo da je dobar izbor ključnih reči preduslov za ispravno indeksiranje rada u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka.

6. Osnovni tekst i prateće fusnote treba da budu poravnati u skladu sa opcijom *justify*, dok podnaslovi treba da budu napisani izborom opcije *center*.

7. Podnaslovi se pišu velikim slovima, dok se pod-podnaslovi pišu malim slovima u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.

8. Početni red u svakom pasusu nikako ne uvlačiti.

9. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd).

10. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora u zagradi navesti kako glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena).

11. U tekstu koristiti samo sledeći oblik navodnika — „i”. Kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni, unutrašnji navodnici treba to učiniti na sledeći način: 'i'.

12. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

13. Podatke o citiranoj bibliografskoj jedinici treba u fusnotama navesti u skladu sa sledećim pravilima:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica.

Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 221–256.

b) Članci u zbornicima radova

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv zbornika radova (u *italic-u*), izdavač, mesto izdanja, godina izdanja, str. (ili pp.) od–do. Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (ur.) ili (prir.), a kada ima više urednika stavlja se (urs), bez tačke. Kada se navodi zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza njenog imena se stavlja (ed.), a kada ima više urednika stavlja se (eds), bez tačke.

Primeri:

Zlatko Isaković, „Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123–124.

Michael Herman, "Ethics and Intelligence After September 2001", in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (eds), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, p. 180.

c) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od–do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka.

Primeri:

Boris Krivokapić, "Etničke manjine u Finskoj", *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3–4, 1998, str. 489.

Liesbet Hooghe, "Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission", *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 2, April 1999, pp. 55–76.

d) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *italic-u*), datum arapskim brojevima, broj strane.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

e) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*), broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja.

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Single European Act", Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2–4.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine”, *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 12.

f) Navođenje izvora sa Interneta

Za izvor pronađen na Internetu treba navesti tačan datum kada mu je autor pristupio, pošto se adrese sadržaja povremeno menjaju.

Primeri:

“The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe”, speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/01/2015.

Guri Rosén, “Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy”, *ARENA Working Paper*, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo, www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2014, p. 3.

Kristof Clerix, “Ilkka Salmi, the EU’s spymaster”, *Mondial Nieuws*, online edition, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2014.

g) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih izvora, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. i na kraju broj strane na koju se referira. Kada se ponovo navodi izvor naveden u prethodnoj fusnoti, koristi se *ibid.* – uz naznaku broja strane ukoliko je novi navod iz tog izvora.

Primeri:

Liesbet Hooghe, “Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission”, op. cit., p. 58.

Ibid., p. 59.

14. Članak može sadržati tabele i druge priloge (poput geografskih karata, grafikona, i sl.) s tim što je neophodno da se navede njihov broj i potpun naslov (npr. *Tabela br. 1: Pregled etničke strukture Kosova i Metohije od 1945. do 2005. godine* ili *Prilog br. 3: Karta naselja sa srpskim kulturnim spomenicima na Kosovu i Metohiji*). Ukoliko je prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ispod njega navesti izvor.

15. Na kraju članka autor daje spisak korišćene literature, a bibliografske jedinice navodi prema prethodno predstavljanim pravilima za citiranje izvora, s tim što se prvo navodi prezime pa ime autora. Redosled bibliografskih jedinica na spisku literature se utvrđuje prema prvom slovu prezimena autora ili naslova dokumenta.

16. Nakon spiska korišćene bibliografije autor daje rezime na engleskom jeziku obima oko 300 reči i ključne reči. Molimo autore da obrate pažnju na pravopis i stil engleskog

jezika jer se tekstovi sa rezimeima pisanim na engleskom ispod akademskog jezičkog standarda neće prosleđivati na recenziranje.

POSEBNE OBAVEZE AUTORA RUKOPISA

17. Autori garantuju da priloženi rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje u drugoj publikaciji. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u *Međunarodnim problemima*, rukopis neće bez saglasnosti Instituta kao vlasnika autorskih prava biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku.

18. Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete. Autori snose svu odgovornost za sadržaj priloženih rukopisa i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje. Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

19. Autori garantuju da su sve osobe koje su značajno doprinele sadržaju rukopisa navedene kao autori. Autori se moraju pridržavati etičkih standarda o naučnoistraživačkom radu, a rukopis ne sme da sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i da krši prava drugih.

20. U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da odmah o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

21. Upozoravamo autore da se za svaki rukopis proverava da li je plagijat, odnosno da li sadrži:

- doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- kopiranje jednačina, slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu *Međunarodni problemi* plagijat od autora će se zahtevati da upute pisano izvinjenje autorima izvornog rada.

Rukopisi za koje se ustanovi da sadrže plagirane delove biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Rukopisi koji nisu usaglašeni sa smernicama sadržanim u Uputstvu za autore neće biti razmatrani niti uzeti u postupak recenziranja.

Rukopise slati na elektronsku adresu: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs.

Uređivački odbor

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodni problemi su najstariji naučni časopis na Balkanu posvećen međunarodnim odnosima. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Uređivačka politika prati osnovne istraživačke oblasti Instituta – političke, bezbednosne, ekonomske i pravne aspekte međunarodnih odnosa, sa posebnim težištem na razmatranju kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa. *Međunarodni problemi* objavljuju neobjavljene originalne naučne radove, pregledne radove i prikaze knjiga i naučnih skupova. Radovi moraju biti napisani na srpskom ili engleskom jeziku, sa apstraktima i rezimeima.

Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao vrhunski časopis nacionalnog značaja (M51). Zahvaljujući naučnoj objektivnosti i stečenom ugledu, čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i inostranstvu.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodnih problema* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i

formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike. Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preuzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodni problemi* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnim problemima*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje

može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodnih problema* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne

objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodni problemi*;

- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics – COPE*, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodni problemi*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodni problemi*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS (IIPE) was founded in 1947, and it is now the oldest research institution that deals with international relations in the Balkans. From a small group of researchers, who laid down foundations of the Yugoslav research of international relations, the IIPE has gradually turned into institution with a special place in the academic and diplomatic life of the country. The IIPE's mission is to delve into the dynamics of world politics, with focus on the international system at the beginning of the 21st century seen through the lens of diplomacy, security, integration, law, global economy, cultural and religious diversity. The IIPE provides analysis and knowledge to the Serbian Ministry of Foreign Affairs and other government bodies as a ground for foreign policy making and its effective implementation abroad. The IIPE issues journals, books, collection of papers and organises conferences, round tables, panel discussions, and lectures with participation of prominent scholars, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. The IIPE has the largest library in Serbia dedicated entirely to study of international affairs, and represents the exclusive depository library of the UN's, EU's and NATO's publications and documents.

iipe@diplomacy.bg.ac.rs • <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327

MEĐUNARODNI problemi = International problems
: časopis Instituta za međunarodnu politiku
i privredu / glavni i odgovorni urednik Branislav
Đorđević. - God. 1, br. 1 (1949)- . - Beograd : Institut
za međunarodnu politiku i privredu, 1949-

Tromesečno.

Drugo izdanje na drugom medijumu:

Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

**NOVIJA IZDANJA
INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU**

- UPOTREBA SILE U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA, Žaklina Novičić (ur.),
broširano, 2018, 286 str.
- Dragoljub Todić, UJEDINJENE NACIJE, MEĐUNARODNI UGOVORI I ŽIVOTNA SREDINA,
broširano, 2018, 372 str.
- Dobrica D. Vesić, KONSTRUKTIVNA I KREATIVNA DESTRUKCIJA – U EKONOMIJI
I MENADŽMENTU, broširano, 2018, 222 str.
- BUDUĆNOST SARADNJE KINE I SRBIJE, Ivona Lađevac (ur.), broširano, 2018, 150 str.
- Dragan Petrović, KRALJEVINA SHS I SOVJETSKA RUSIJA (SSSR) 1918–1929,
tvrd povez, 2018, 402 str.
- SRBIJA I SVET U 2017. GODINI, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.),
broširano, 2018, 244 str.
- Ivana Božić Miljković, EKONOMIJE BALKANSKIH ZEMALJA NA POČETKU XXI VEKA,
broširano, 2018, 204 str.
- KOSOVO: *SUI GENERIS* OR A PRECEDENT IN INTERNATIONAL RELATIONS,
Dušan Proroković (ur.), tvrd povez, 2018, 344 str.
- INITIATIVES OF THE 'NEW SILK ROAD' – ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES,
Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), broširano, 2017, 530 str.
- SPAJAJUĆI ISTOK I ZAPAD – SPOMENICA PROFESORA PREDRAGA SIMIĆA,
Jasminka Simić (prir.), tvrd povez, 2017, 624 str.
- MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO I MEĐUNARODNI ODNOSI – BIBLIOGRAFIJA 1834–2016.,
Đorđe Lopičić, Jelena Lopičić Jančić (prir.), tvrd povez, 2017, 912 str.
- Dragan Petrović, KRALJEVINA JUGOSLAVIJA I SSSR 1935–1941,
broširano, 2017, 496 str.
- BALKANSKA MIGRANTSKA RUTA: IZMEĐU POLITIKE PRAVA I BEZBEDNOSTI,
Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (ur.), broširano, 2017, 406 str.
- Ana Pantelić, SUZBIJANJE SIROMAŠTVA U ZEMLJAMA U RAZVOJU,
tvrd povez, 2017, 369 str.
- Aleksandar Jazić, VANREDNE SITUACIJE I SAVREMENI TRENDOVI RAZVOJA SISTEMA ZAŠTITA,
broširano, 2017, 128 str.
- Ivan Dujčić, NOVI SVET I EVROPA: OD POČETKA PROCESA GLOBALIZACIJE
DO GLOBALNE FINANSIJSKE I MIGRACIONE KRIZE, broširano, 2017, 322 str.
- Vladimir Trapara, VREME „RESETOVANJA“: ODNOSI RUSIJE I SJEDINJENIH DRŽAVA
U PERIODU OD 2009. DO 2012. GODINE, broširano, 2017, 414 str.
- SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS AND CHALLENGES IN CONTEMPORARY WORLD,
Proceedings, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura and Ivona Lađevac (eds.),
broširano, 2017, 264 str.
- Ljubomir Šubara, Milenko Dželetović, EVRO I MONETARNA INTEGRACIJA EVROPE,
broširano, 2017, 436 str.
- DANUBE AND THE NEW SILK ROAD, Proceedings, Duško Dimitrijević (ed.),
broširano, 2016, 560 str.

Uпотреba силе у међународним односима, Željka Novičić (ur.), 2018.

Dragoljub Todić, **Uјedinjene nacije, међународни уговори и животна средина**, 2018.

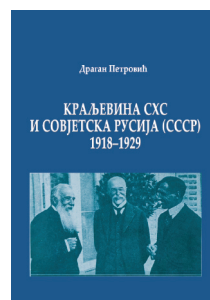
Dobrica D. Vesić, **Konstruktivna i kreativna destrukcija - u ekonomiji i menadžmentu**, 2018.

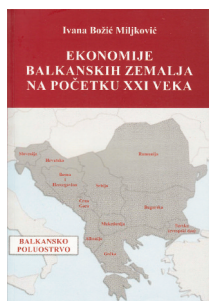
Будућност сарадње Кине и Србије, Ivona Lađević (ur.), 2018.

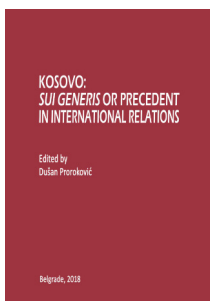
Srbija i svet u 2017. godini, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), 2018.

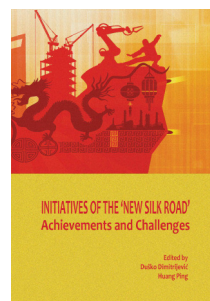
Dragan Petrović, **Краљевина СХС и Совјетска Русија (СССР) 1918-1929**, 2018.

Ivana Božić Miljković, **Економије Балканских земаља на почетку XXI века**, 2018.

Kosovo: sui generis or precedent in international relations, Dušan Proroković (ur.), 2018.

Initiatives of the 'New Silk Road' - Achievements and Challenges, Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), 2017.

Nova izdanja Instituta